

MÄKELÄN KUULUSTELUMALLIN KÄYTTÖ HELSINGIN POLIISILAITOKSELLA

Tiina Paajanen

11/2018

Tiivistelmä

Tekijä		Tutkinto/kurssi ja opinnäytetyö/nimike	
Tiina Paajanen		Poliisi (AMK)	
Julkaisun nimi		Julkisuusaste	
Mäkelän kuulustelumallin käyttö Helsingin poliisilaitoksella		Julkinen	
Ohjaajat ja opintoaine/opetustiimi		Opinnäytetyön muoto	
Pauli Mäkelä & Mikko Mäkinen		Laadullinen opinnäytetyö	
Tiivistelmä			
<p>Kuulustelu on poliisin perustyökalu sekä tärkeä osa esitutkintaa. Usein esitutkinnassa tärkeä osa rikoksen näytöstä saadaan kuulustelussa. Kuulustelun oikeaoppinen suorittaminen on tärkeää ja on korostunut entisestään lainsäädännön muuttuessa ja rikoksesta epäillyn oikeuksien parantuessa. Ylikomisario Pauli Mäkelän kehittämä Mäkelän malli antaa hyvän pohjan kuulustelulle ja korostaa erityisesti kuultavan oikeuksien läpikäymistä. Kuultavan oikeuksien läpikäymisellä kuulustelun alussa ja varmistamalla kuultavan ymmärtäneen oikeutensa, kuulustelija voi vaikuttaa siihen, ettei kuulustelukertomusta tuomioistuinkäsittelyssä aseteta hyödyntämiskieltoon siksi, että tuomioistuin katsoisi, ettei kuultava ole ollut riittävän tietoinen oikeudestaan avustajaan ja oikeudestaan olla myötävaikuttamatta tutkittavana olevan rikoksen selvittämiseen.</p> <p>Opinnäytetyön tarkoituksena on kuulusteluja havainnoimalla selvittää Mäkelän mallin käyttöä Helsingin poliisilaitoksella. Työn teoriaosuus käsittelee kuulustelua osana esitutkintaa, kuulusteluun liittyviä erityispiirteitä sekä kahdeksanportaista Mäkelän mallia. Tutkimuksessa havainnoitiin rikoksesta epäillyn kuulusteluja ja tarkasteltiin Mäkelän mallin käyttöä kuulustelussa.</p> <p>Tutkimuksen havainnoinneissa kävi ilmi, että kuulustelijoilla on hyvin erilaisia tapoja hoitaa kuulustelu. Mäkelän mallin mukaista kuulustelun etenemistapaa käytettiin, mutta soveltaen. Kuulusteluosaamisessa oli selkeitä puutteita ja näen, että lisäkoulutukselle olisi tarvetta.</p>			
Sivumäärä	Tarkastuskuukausi ja vuosi	Opinnäytetyökoodi (OPS)	
41	Marraskuu 2018	Amk2016ONT	
Avainsanat			
rikosprosessi, esitutkinta, kuulustelu, kuulustelutaito, kuulustelustrategia, kuulustelutyö, kuulustelutaktiikka, Mäkelän malli			

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	2
1.1	Opinnäytetyön tausta	2
1.2	Työn tavoitteet ja rajaukset.....	3
1.3	Aineisto ja aikaisemmat tutkimukset	3
1.4	Metodologia.....	4
1.5	Opinnäytetyön rakenne	5
1.6	Opinnäytetyön keskeiset käsitteet.....	6
2	ESITUTKINTA OSANA RIKOSPROSESSIA	8
2.1	Rikosprosessi.....	8
2.2	Esitutkinta	9
3	KUULUSTELU	11
3.1	Kuulustelun tarkoitus	11
3.2	Kuultavan kohtelu	11
3.3	Kuulustelu vuorovaikutustilanteena.....	12
3.4	Kuulustelupöytäkirja	14
3.4.1	Kuulustelukertomuksen kirjaaminen	16
3.4.2	Kuulustelun merkitys asian jatkokäsittelyn kannalta.....	17
3.5	Rikoksesta epäillyn kuulustelu	18
4	KUULUSTEMENETELMÄT	21
4.1	Kuulustelustrategia	21
4.2	Kuulustelutyöli.....	23
4.3	Kuulustelutekniikka	24
4.3.1	Ristikuulustelu.....	25
4.3.2	Vastakkainkuulustelu.....	25
4.4	Kuulustelutaktiikka.....	25
5	MÄKELÄN MALLI	26
5.1	Mäkelän mallin rakenne	26
5.2	Valmistautuminen ja suunnittelu.....	26
5.3	Oikeudet ja velvollisuudet	27
5.4	Henkilötiedot.....	27
5.5	Alkukeskustelu.....	27
5.6	Vapaan kerronnan vaihe	27
5.7	Täydentävät kysymykset ja haastaminen	28
5.8	Kertomuksen kirjaaminen.....	29
5.9	Kuulustelun päättäminen	29
6	TUTKIMUKSEN TULOKSET	30
6.1	Kuulustelujen havainnointi	30
6.2	Mallin rakenteen ja järjestyksen noudattaminen	30
6.3	Valmistautuminen	30
6.4	Oikeudet ja velvollisuudet	32
6.5	Henkilötiedot.....	33
6.6	Alkukeskustelu.....	33
6.7	Vapaan kerronnan vaihe	33
6.8	Täydentävät kysymykset ja haastaminen	34
6.9	Kertomuksen kirjaaminen.....	35
6.10	Kuulustelun päättäminen	35
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	36
7.1	Yhteenveto ja luotettavuuden arviointia	36
7.2	Kehittämisehdotukset	38
7.3	Jatkotutkimuksen tarpeellisuus	38
	LÄHTEET	39

1 JOHDANTO

1.1 Opinnäytetyön tausta

Opinnäytetyöni käsittelee poliisin aiemmassa perustutkinnossa sekä nykyisessä ammattikorkeakoulututkinnossa opetettavaa kuulustelumallia sekä sen käyttöä työelämässä. Kuulustelu on osa rikosprosessia ja esitutkintaa sekä poliisin tärkeä työkalu. Oikean kuulustelumenetelmän valinta on tärkeää kuulustelun onnistumisen kannalta. Kuulustelu vuorovaikutustilanteena kiinnostaa minua ja opintojen aikana aloin pohtia opettavien menetelmien siirtymistä työelämään.

Poliisiammattikorkeakoulun kuulustelun opettaja ylikomisario Pauli Mäkelä on kehittänyt Mäkelän malliksi kutsutun kuulustelumenetelmän. Mäkelän malli pohjaa irlantilaiseen GA- kuulustelumalliin, joka on kehitetty PEACE- kuulustelumallin pohjalta. Ylikomisario Pauli Mäkelä kertoo ajatuksen Mäkelän malliin syntyneen vuonna 2012 Mäkelän ollessa Irlannissa kuulusteluopin kurssilla ja tutustuneensa siellä irlantilaisten käyttämään GA- kuulustelumalliin. (Mäkelän haastattelu 2018.)

Samoihin aikoihin Suomessa korkein oikeus antoi ennakkopäätöksen liittyen epäillyn oikeuteen käyttää avustajaa esitutkinnassa. Ratkaisu liittyy Glo-hotellissa joulukuussa 2009 sattuneisiin tapahtumiin, jossa yksi ihminen kuoli ja yksi vammautui heidän käytettyään heroiinia kokaiinin sijasta. Poliisi otti pian kiinni Nigerian miehen, jota kuultiin esitutkinnassa useita kertoja. Poliisi oli kertonut epäillylle tämän oikeudesta avustajaan, mutta epäillyllä ei kuitenkaan ollut esitutkinnan aikana avustajaa. Epäillylle ei oltu kerrottu hänen oikeudestaan itsekriminointisuojaan ennen kuulustelua. Näin ollen korkein oikeus katsoi päätöksessään, että Nigerian vastaaja ei ollut täysin ymmärtänyt oikeuksiaan. (Mäkelän haastattelu 2018; KKO: 2012:45; Pajunen 2012.)

Korkeimman oikeuden päätös merkitsi, että jatkossa poliisin oli entistä tarkemmin varmistuttava, että epäilty ymmärtää oikeutensa, mikäli hän päättää olla käyttämättä avustajaa sekä ymmärtää oikeutensa olla myötävaikuttamatta rikoksen selvittämiseen. Pauli Mäkelän mukaan tämä korkeimman oikeuden ennakkopäätös sai aikaan sen, että poliisin aiemmin käyttämä kuulustelumalli ei toiminutkaan enää kovin hyvin. (Mäkelän haastattelu 2018; KKO: 2012:45; Pajunen 2012.)

Vuodesta 2013 eteenpäin poliisit ovat opinnoissaan saaneet koulutuksen Mäkelän malliin. Tässä opinnäytetyössäni tutkin Mäkelän mallin käyttöä työelämässä sekä mallin toimivuutta. Tutkimukseni sijoittuu Helsingin poliisilaitokselle ja tarkastelen Mäkelän mallin käyttöä Helsingin poliisilaitoksella.

1.2 Työn tavoitteet ja rajaukset

Työn tavoitteena on antaa tietoa Mäkelän mallin käytöstä työelämässä. Työssäni selvitän, kuinka suosittu Mäkelän malli on kuulustelutekniikkana ja kuinka paljon kuulustelijat hyödyntävät mallia.

Kuulustelut voivat käsittää rikoksesta epäillyn, asianomistajan sekä todistajan kuulustelemisen. Tässä työssäni keskityn kuitenkin erityisesti rikoksesta epäiltyjen kuulusteluun ja käsittelen tutkimukseni teoriassa suurimmassa määrin juuri rikoksesta epäillyn kuulemista. Mäkelän mallissa korostuu erityisesti rikoksesta epäillyn kuultavan oikeudet ja velvollisuudet, joista yhtenä tärkeimpänä oikeutena voidaan pitää itsekriminointisuoja.

Tuon työssäni yleisesti esille myös rikosprosessia, kuulustelua osana esitutkintaa, kuulustelun haastavuutta vuorovaikutustilanteena ja kuulustelun onnistumiseen vaikuttavia seikkoja, jotta lukijalle avautuu kuva kuulustelun merkityksestä sekä sen haastavuudesta. Avaan työssäni rikosprosessia melko laajasti siitä syystä, että asiaan perehtymättömälle lukijalle avautuu jonkinlainen käsitys rikosprosessin kulusta ja vaiheista.

1.3 Aineisto ja aikaisemmat tutkimukset

Kuulustelua on tutkittu Suomessa hyvin vähän ja aihetta käsittelevä suomenkielinen kirjallisuus on noin kaksikymmentä vuotta vanhaa. Uusin, mutta vielä julkaisematon tutkimus kuulustelusta on Mika Paaerin Poliisiammattikorkeakoulun päällystööpinnoissa tekemä kuulustelua käsittelevä tutkimus. Mika Paaer on myös Poliisiammattikorkeakoulun muuntokoulutuksessa tehnyt opinnäytteen liittyen kuulusteluihin. Tämä muuntokoulutuksen opinnäyte kantaa nimeä Kuulustelutaito. Poliisiammattikorkeakoulun opinnäytteenä on oman opinnäytteeni lisäksi tekeillä kuulusteltavan elekieleen liittyvä tutkimus. Mäkelän mallin käytöstä kuulusteluissa ei ole aiempaa tutkimustietoa.

Suomalaisia kuulustelua käsitteleviä teoksia on oikeastaan vain kaksi. Erkki Ellosen, Eija Karstisen ja Veli Eino Nykäsen kirja ”Kuulustelutaktiikka” on vuonna 1996 ilmestynyt kuulustelua käsittelevä kirja. Toinen teos on Eija Karstisen kuulustelun viestintään keskittyvä teos ”Keskustelusta pöytäkirjaksi”, joka on ilmestynyt vuonna 1998.

Kansainvälisiä teoksia kuulustelusta on jonkin verran saatavilla. Ne eivät kuitenkaan usein tue suomalaista kuulustelua, sillä menetelmissä voi olla suuriakin eroja eri maiden välillä, johtuen oikeusjärjestelmien eroista. Olen kuitenkin valinnut mukaan myös joitakin kansainvälisiä teoksia, joiden sisältö sopii mielestäni käytettäväksi myös Suomessa.

Mielestäni kuulusteluja käsittelevälle tutkimukselle on suomessa kova lisätarve. Onneksi tilanne on hieman muuttumassa tekeillä olevien kuulustelua käsittelevien opinnäytetöiden vuoksi. Kuulustelu on yksi poliisin perustyökalu ja siihen nähden siitä on hyvin vähän tutkimustietoa.

1.4 Metodologia

Opinnäytetyössäni tutkimusmenetelmänä on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen ja kvalitatiivisessa tutkimuksessa kohdetta pyritään tutkimaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Kvalitatiivisen tutkimuksen aineisto rakentuu aiemmin tutkittavasta aiheesta tehdyistä tutkimuksista aiemmin syntyneistä teorioista sekä tutkimuksen empiirisestä aineistosta ja tutkijan omasta päättelystä. (Saaranen-Kauppinen, Puusniekka 2009, 6.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen voidaan katsoa sisältävän tiettyjä sille tyypillisiä piirteitä. Tyypillisinä piirteinä pidetään sitä, että:

1. Tutkimus on kokonaisvaltaista tiedonhankintaa ja aineisto kootaan todellisissa tilanteissa
2. Suositaan ihmistä tiedon keräämisessä
3. Aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu
4. Suositaan laadullisia metodeja, kuten teemahaastattelua, osallistuvaa havainnointia tai ryhmähaastatteluja
5. Valitaan kohdejoukko tarkoituksenmukaisesti
6. Tutkimussuunnitelma muotoutuu tutkimuksen edetessä

7. Käsitellään tapauksia ainutlaatuisina ja aineistoa tulkitaan sen mukaan. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 160.)

Kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa keskitytään usein varsin pieneen määrään tapauksia, eikä tutkimuksen ole tarkoitus olla tilastollisesti yleistettävissä. Laadullisessa tutkimuksessa pientä määrää tapauksia pyritään analysoimaan perusteellisesti ja aineiston tieteellisyys ei perustu määrään vaan laatuun. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 18-22.)

Tutkimuksessani tutkin Mäkelän mallin käyttöä osallistuvan havainnoin kautta. Havainnoin kuulusteluja sekä kuulustelijan käyttämää kuulustelutekniikkaa. Kuulustelujen havainnoinnin lisäksi tutkimukseeni sisältyy kuulustelijan haastattelu pian kuulustelun jälkeen. Haastattelun avulla saan tarkempaa tietoa kuulustelutekniikkaan vaikuttavista syistä sekä kuulustelijan omaan kokemukseen perustuvan mielipiteen Mäkelän mallin toimivuudesta.

1.5 Opinnäytetyön rakenne

Opinnäytetyöni toisessa luvussa avaan hieman rikosprosessia ja esitutkintaa. Käyn läpi esitutkinnan tarkoitusta osana rikosprosessia sekä sitä sääteleviä lakeja ja asetuksia.

Kolmannessa luvussa käyn läpi kuulustelua osana esitutkintaa. Avaan tarkemmin kuulustelupöytäkirjaa sekä kuulustelun merkitystä asian jatkokäsittelyn kannalta. Opinnäytetyöni käsittelee nimenomaan rikoksesta epäillyn kuulustelua, joten avaan tarkemmin rikoksesta epäillyn kuulustelua sekä yhtä rikoksesta epäillyn tärkeimmistä oikeuksista, itsekriminointisuoja.

Neljännessä luvussa keskityn kuulustelumenetelmiin tarkemmin ja avaan hieman kuulustelustrategian ja –taktiikan merkitystä sekä käyn läpi erilaisia kuulustelutyylejä.

Viidennessä luvussa käsittelen Mäkelän mallia. Tuon esille Mäkelän mallin kahdeksanosaisen rakenteen, joka antaa kuulustelulle selkeät raamit ja etenemistavan.

Kuudennessa luvussa käyn läpi tutkimukseni tulokset. Seitsemännessä luvussa esittelen tutkimukseni johtopäätökset, arvioin tutkimuksen luotettavuutta sekä tuon esille

tutkimuksessani ilmenneet kehittämissuositukset. Lopuksi pohdin myös jatkotutkimuksen tarpeellisuutta.

1.6 Opinnäytetyön keskeiset käsitteet

Rikosprosessi

Lailla säädelty menettely, jonka tarkoituksena on rangaistusvastuun toteuttaminen. Rikosprosessiin tarkoituksena on, selvittää onko rikos tapahtunut ja kuka siihen on syyllistynyt. Rikosprosessiin kuuluu esitutkinta, syyteharkinta, tuomioistuin käsittely sekä rikoksen täytäntöönpano. (Helminen, Fredman, Kanerva, Tolvanen & Viitanen, 2014, 17.)

Esitutkinta

Esitutkinta on rikoksen oikeudellisen selvittelyn eli rikosprosessin ensimmäinen vaihe, jossa poliisi kokoaa ja tallentaa todistusaineiston syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten (Helenius 2013, 51). Esitutkinnassa poliisi selvittää rikoksen teko-olosuhteet, asiassa osaisena olevat henkilöt, rikoksella aiheutetun vahingon, saavutetun hyödyn ja rikoksen uhrin eli asianomistajan vaatimukset. Poliisilla on velvollisuus toimittaa esitutkinta, kun on syytä epäillä, että rikos on tapahtunut. (ETL 1:2.)

Kuulustelu

Kuulustelu ovat osa esitutkintaa ja voidaankin ajatella, että kuulustelut ja niistä laadittavat kuulustelukertomukset ovat esitutkintaprosessin ydintä. Kuulustelut katsotaan osaksi taktista rikostutkintaa, joka on teknisen tutkinnan ohella tärkeä osa esitutkintaa. (Helenius 2013, 51; Ellonen, Karstinen & Nykänen 1996, 6)

Kuulustelutaito

”Kuulustelutaito muodostuu juridisesta tietämyksestä, tietoteknisestä tiedosta ja osaamisesta, viestintätiedoista ja -taidoista, kriminalistiikan tuntemuksesta sekä psykologisesta tietämyksestä” (Karstinen 1998, 23).

Kuulustelijan tehtävä on kuulustelussa puheviestinnän avulla hankkia kuulusteltavalta tietoonsa asiat, jotka hän kirjaa kuulustelukertomukseksi. Sekä puhuttu, että kirjoitettu viestintä ovat osa kuulustelijan kuulustelutaitoa. (Karstinen, 1998, 23.)

Kuulustelustrategia

Kuulustelustrategiaa voidaan pitää tietynlaisena yläkäsitteenä, joka sisältää kuulustelutyylin, -taktiikan ja -tekniikan. Strategia on päämäärätietoista toimintaa, jonka tavoitteena on saavuttaa optimaalinen tulos. Vuorovaikutuksessa valittu strategia ohjaa viestijöiden toimintaa. (Karstinen, 1998, 110,112.)

Kuulustelutyyl

Kuulustelutyylillä tarkoitetaan kuulustelijan tapaa viestiä kuulustelutilanteessa verbaalisesti sekä nonverbaalisesti. Kuulustelija voi tietoisesti valita kuulustelutyylin, jolla hän kuulustelun hoitaa. Kuulustelutyylit voivat olla esimerkiksi ystävällinen, ammattimainen tai aggressiivinen. (Karstinen, 1998, 112-113.)

Kuulustelutaktiikka

Kuulustelutaktiikka on konkreettista toimintaa, jolla kuulustelustrategiaa toteutetaan. Kuulustelutaktiikkaa ovat esimerkiksi tietyn tyyppisten kysymysten käyttö kuulustelussa. (Karstinen, 1998, 117.)

Mäkelän malli

Pauli Mäkelän kehittämä kuulustelumalli koostuu kahdeksasta kohdasta, joiden kautta kuulustelutilanne etenee loogisesti ja kuulustelun lopputulosta tukien. Seuraavaksi esittelen mallin ja myöhemmin avaan jokaista kohtaa hieman syvemmin.

Suullisen kuulustelun kahdeksan porrasta:

1. Kuulusteluun valmistautuminen ja suunnittelu
2. kuultavalle ilmoitetaan laissa määritellyt oikeudet ja velvollisuudet
3. Henkilötietojen kirjaus

4. Alkukeskustelu
5. Vapaan kerronnan vaihe
6. Täydentävien kysymysten vaihe
7. Kuulustelukertomuksen kirjaaminen
8. kuulustelun päättäminen. (Mäkelä 2017.)

Itsekriminointisuoja

Itsekriminointisuojalla tarkoitetaan epäillyn oikeutta vaieta tutkittavana olevasta asiasta ja muutoinkin olla myötävaikuttamatta sen rikoksen selvittämiseen, josta häntä epäillään (ETL 4:3).

2 ESITUTKINTA OSANA RIKOSPROSESSIA

2.1 Rikosprosessi

Rikosprosessi on lailla säännelty menettely, jonka tarkoituksena on rangaistusvastuun toteuttaminen. Rangaistusvastuu tulee tässä yhteydessä ymmärtää laajasti. Rangaistusvastuun toteuttaminen ei tarkoita vain rikoksesta epäillyn syylliseksi osoittamista. Rangaistusvastuun toteuttamisella tarkoitetaan myös sitä, että esitutkinnan lopputulemana voi olla myös se, että teko ei toteuta minkään rikoksen tunnusmerkistöä tai että epäilty ei ole syylistynyt rikokseen. Rikosprosessi on nimenomaan teon rikosoikeudellista selvittelyä ja arvioimista. (Helminen ym. 2014, 17.)

Esitutkinta on osa rikosprosessia ja esitutkinta kuulustelulla voi olla merkitystä rikosprosessin myöhemmissä vaiheissa eli syyteharkinnassa sekä tuomioistuinkäsittelyssä. Tuomioistuinkäsittelyssä esitutkintakuulustelua voidaan käyttää todisteena esimerkiksi silloin, jos rikoksesta epäilty tuomioistuinkäsittelyssä muuttaa aiemmin kuulustelussa kertomaansa. (Karstinen 1998, 22; OK 17:47.)

Esitutkintakuulustelun on edellä mainituista syistä täytettävä rikosprosessin sille asettamat vaatimukset. Kuulustelija ei kuulustelua suorittaessaan voi vain tyytyä kuultavan kertomaan, vaan kuulustelijan on myös kysyttävä ja tarkennettava syyteharkinnassa ja oikeudenkäynnissä vaadittavia seikkoja. Nämä seikat voivat olla olennaisia, kun mietitään,

onko rikosta ylipäänsä tapahtunut tai mikä rikosnimike voisi olla kyseessä. (Karstinen 1998, 22.)

Rikosprosessi koostuu useista eri vaiheista, joita ovat:

- 1) Esitutkinta
- 2) Syyteharkinta
- 3) Oikeudenkäynti tuomioistuimessa
- 4) Rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen täytäntöönpano.

(Helminen ym. 2014, 17.)

2.2 Esitutkinta

Esitutkinta on rikoksen oikeudellisen selvittelyn eli rikosprosessin ensimmäinen vaihe, jonka tarkoituksena on riittävän selvityksen hankkiminen syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten. Esitutkinnassa hankitaan seuraavissa rikosprosessin vaiheissa tarvittava todistusaineisto. (Helminen ym. 2014, 18.)

Esitutkinta suoritetaan, kun halutaan selvittää, onko tapahtunut rikos. Esitutkinnan tuloksista syntyy esitutkintapöytäkirja, joka laaditaan esitutkinnan päätyttyä esitutkinnassa kertyneestä materiaalista, mikäli se on asian jatkokäsittelyn kannalta tärkeää. Esitutkinnan päätyttyä esitutkintapöytäkirja siirtyy syyttäjälle, joka tekee syyteharkinnan esitutkinnassa selvitetyn materiaalin perusteella. (Esitutkintalaki 9:6.1; Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 1:2.)

Esitutkintalaki määrittelee rikoksen esitutkinnan toimittamisen. Esitutkinta toimitetaan esitutkintalain mukaan, ellei laissa toisin säädetä (Esitutkintalaki 1:1). Esitutkintaa ohjataan myös useilla muilla lailla ja asetuksilla, joista tärkeimpinä voidaan pitää esitutkintalakia, pakkokeinolakia sekä valtioneuvoston asetusta esitutkinnasta, pakkokeinoista ja salaisesta tiedonhankinnasta (EPSA 122/2014).

Esitutkinnan toimittamiseen liittyviä lakeja ovat edellä mainittujen lisäksi myös poliisilaki, rikoslaki, perustuslaki sekä ihmisoikeusyleissopimukset. Keskeisimpiä ihmisoikeusyleissopimuksia ovat Euroopan ihmisoikeussopimus ja YK:n kansainvälinen yleissopimus. (Helminen ym. 2014, 55.)

Perustuslaissa määriteltävä yhdenvertaisuus on niin esitutinnan toimittamisessa, kuten myös kaikessa muussa poliisitoiminnassa tärkeä ja huomioitava seikka. Perustuslaki määrittelee, että ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä eikä ketään henkilöä ilman hyväksyttävää perustetta saa asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. (Perustuslaki 2:6.)

Esitutkintaviranomaisena Suomessa toimii poliisi. Poliisin lisäksi muita esitutkintaviranomaisia ovat rajavartiolaitos, tulli sekä sotilasviranomaiset. Näiden edellä mainittujen muiden esitutkintaviranomaisten esitutinnan toimittamisesta säädetään rikostorjunnasta rajavartiolaitoksessa säädettyssä laissa, rikostorjunnasta tullissa säädettyssä laissa sekä sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa säädettyssä laissa. (ETL 2 luku.)

Poliisin lisäksi esitutkintaan osallistuu syyttäjä. Esitutkinnassa toimii aina tutkinnanjohtaja, jonka alaisuudessa toimii tutkija tai tutkijat. Esitutkintalain 2:3 § määrittää tutkijan tehtävät. Tutkija suorittaa kuulustelut, muut esitutkintatoimenpiteet sekä tutkinnanjohtajan tutkijalle antamat määräykset. (ETL 2:3.)

Esitutkintaan liittyvät aina asianosaiset, jotka ovat asianomistaja, rikoksesta epäilty sekä muu henkilö, jonka oikeuksiin rikos on voinut vaikuttaa (ETL 2:5).

Esitutkintalaki antaa poliisille raamit esitutinnan ja esitutkintaan kuuluvien kuulustelujen suorittamiseen. Esitutkintalain seitsemäs luku määrittelee muun muassa kuulusteltavan läsnäolosta, asianomistajan kuulustelun rajoituksista, päihtyneen kuulustelemisesta, kuulusteltavan kohtelusta ja kuultavalle tehtävistä ilmoituksista (Esitutkintalaki 7 luku). Kuulustelun sisältö ja kuulustelussa käytävät asiat ovat hyvin tarkkaan laissa määriteltyjä kuulustelukertomuksen sisältöä lukuun ottamatta. Kuulustelun toimittamisesta ja kertomuksen kirjaamisesta säädetään Esitutkintalain seitsemännessä luvussa. (Helenius 2013, 54.)

3 KUULUSTELU

3.1 Kuulustelun tarkoitus

Kuulustelu on tärkeä osa esitutkintaa ja yksi poliisin perustaitoja. Kuulustelut sekä niistä laadittavat kuulustelukertomukset ovat esitutkintaprosessin ydintä, joiden tarkoituksena on selvittää rikos, rikoksen teko-olosuhteet, aiheutettu vahinko ja mahdolliset hyödyt sekä ketkä ovat asianosaisia (Helenius 2013, 51).

Kuulustelu ei tietenkään ole ainoa rikoksen selvittämisen väline. Erityisesti vakavissa rikoksissa poliisin tekemä tekninen tutkinta antaa suuntaviivoja kuulustelulle ja toimii muuta tutkintaa ja näyttöä tukevana osana. Kuulustelut nähdään kuitenkin, ei vain tärkeänä keinona selvittää, voidaanko rikoksesta nostaa syyte, vaan myös hyvänä keinona kerätä tietoa muista esitutkinnassa selvitettävistä asioista. (Tolvanen, Kukkonen 2011, 98.)

Kuulustelun tarkoituksena on hankkia tietoa tutkittavana olevasta asiasta. Poliisi pyrkii hankkimaan mahdollisimman paljon tietoa epäilyistä rikoksesta ja kuulustelut ovat yksi tiedonhankinnan tapa. Joskus kuulusteluissa voidaan tavoitella rikoksesta epäillyn tunnustusta, mutta tärkein tavoite on saada ihminen kertomaan aina kaikki mitä hän tietää tutkittavana olevasta asiasta. Kuulustelussa pyritään hankkimaan objektiivinen totuus asiasta ja tästä johtuukin muiden kuin rikoksesta epäillyn velvollisuus puhua totta. (Ellonen ym. 1996, 6-7.)

3.2 Kuultavan kohtelu

Tässä esitutkintaa käsittelevässä luvussa mainitsin aiemmin Esitutkintalain määrittelemistä kuultavan oikeuksista ja esitutkintalain määrittämistä rajoituksista kuulusteluihin liittyen.

Esitutkintalaki määrittelee myös kuulusteltavan kohtelusta seuraavaa:

” Kuulusteltavaa on kohdeltava rauhallisesti ja asiallisesti. Tunnustuksen tai määrättyyn suuntaan johtavan lausuman saamiseksi kuulusteltavalta ei saa käyttää tietoisesti vääriä ilmoituksia, lupauksia tai uskotteluja erityisistä eduista, uuvuttamista, uhkausta, pakkoa taikka muita kuulusteltavan ratkaisuvapauteen, tahdonvoimaan, muistiin tai arvostelukykyyneen vaikuttavia sopimattomia keinoja tai menettelytapoja.” (ETL 7:5.)

Tämä yllä mainittu Esitutkintalain pykälä korostaa kuulustelijan ammattitaidon vaatimuksia sekä hyviä vuorovaikutustaitoja. Kuulustelija ei lupauksia antamalla tai uhkaamalla voi pelotella kuultavaa puhumaan, joten vaihtoehdoksi jää luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen luominen, joka saa kuultavan kertomaan asioita. Kuulustelijan on myös huolehdittava kuulustelun lainmukaisesta toimittamisesta ja hallittava oikea kuulustelutaktiikka, osattava tekniset rikostutkintakeinot ja ymmärrettävä ihmisen käyttäytymistä sekä hallittava ihmisten välistä vuorovaikutusta. (Ellonen ym. 1996, 1.)

Kuulustelun aikana poliisi taltioi kuulustelukertomuksen, joten tekstinkäsittelyohjelmien hallinta ja kuva- ja äänitallenteiden hyödyntäminen on myös osa poliisin ammattitaitoa. Heikko tekstinkäsittelyn hallinta ja kirjoittaminen voi heikentää vuorovaikutusta kuulustelijan joutuessa keskittämään huomionsa edellä mainittuihin toimiin. (Ellonen ym. 1996, 1-2.)

Kuulustelijalla on kuulustelun tueksi usein saatavilla erinäistä teknisen rikostutkinnan tuomaa näyttöä tapahtuneesta. Kuitenkin viime kädessä kuulustelijan ja kuultavan vuorovaikutuksen toimivuus ratkaisee sen saako kuulustelija kuultavan kertomaan rikoksesta tiedossaan olevat asiat. Esitutkinnan lopputuloksen kannalta ratkaisevaa on, kuinka hyvin kuulustelija on onnistunut kuulustelutaktiikassaan. (Helminen ym. 2012, 373.)

Rikostutkinnan aikana poliisi kuulustelee useita ihmisiä eri asemassa. Todistajan sekä asianomistajan kuuleminen on yhtä lailla kuulustelua kuin rikoksesta epäillynkin kuuleminen, vaikka luonteensa vuoksi näitä tilanteita voisi kutsua haastatteluksi tai puhutteluksi (Ellonen ym. 1996, 1).

3.3 Kuulustelu vuorovaikutustilanteena

Kuulustelu on vuorovaikutustilanne, jossa on tärkeää luoda luottamuksellinen ilmapiiri, jotta kuultava saadaan kertomaan asioista (Bull 1999, 285). Kuulustelukertomuksen teksti syntyy kuulustelijan ja kuultavan yhteistyön tuloksena (Helenius 2013, 54). Kuulustelija kirjaa kertomuksen siinä laajuudessa kuin sillä voidaan olettaa olevan merkitystä (Helminen ym. 2014, 469). Kuulustelupöytäkirjan tulee olla luotettava kertomus siitä, mitä kuulustelussa on tullut ilmi. Luotettavuutta on pyritty lisäämään kuultavan oikeudella

tarkastaa ja korjata pöytäkirja heti kuulustelun jälkeen, mikäli asioita ei hänen mielestään ole kirjattu niin kuin hän on ne kertonut. (Ellonen ym. 1996, 7).

Vuorovaikutustilanteessa viestintä on tärkeää. Kuulustelussa viestintätaidoista erityisen tärkeitä ovat kysyminen, kuunteleminen ja perusteleva (Ellonen ym. 1996, 9).

Kuulustelutaktiikkaa käsittelevässä teoksessa Ellonen, Karstinen ja Nykänen tuovat esille, kuinka puhumisella on kolme funktiota:

1. Utilitäärinen eli hyötyminen
2. Esteettinen eli nautinnollinen
3. Terapeuttinen eli hoitaminen. (Ellonen ym. 1996, 13).

Poliisityössä kyse on lähinnä utilitäärisestä sekä osittain myös terapeuttisesta puhumisen funktiosta. Poliisi puhuu saadakseen tietoa ja selvittääkseen tapahtumia. Poliisityö sisältää monenlaisia viestintätilanteita ja poliisi joutuukin käskemään, perustelevaan asioita sekä kuuntelemaan vastaväitteitä ja kumoamaan niitä. (Ellonen ym. 1996, 22.)

Vuorovaikutus- ja viestintätaidot korostuvat poliisin työssä monissa eri tehtävissä. Poliisin on osattava viestiä mutta myös kuunnella. Näennäinen kuuntelu havaitaan herkästi ja se heikentää asiakkaan luottamusta saamaansa palveluun. Asiakasta voi rohkaista jatkamaan puhumista sanattomasti erilaisin elein ja kehotuksen sekä sanallisesti lyhyin sanoin kannustamalla. Vuorovaikutuksen kannalta on tärkeää, ettei asiakasta keskeytä ennen kuin hän on saanut sanottua asiansa. (Ellonen ym. 1997, 138.)

On tärkeää, että poliisi kuuntelee millaisia sanavalintoja ihminen käyttää kuulustelussa. Sanavalintojen kirjaaminen juuri sellainen on tärkeää kuulustelukertomuksessa. Sanavalinnat kuvastavat sitä millä varmuudella ihminen asioista kertoo. Jos kuulusteltava on hyvin epävarma jostakin kertomastaan tiedosta, tulee epävarmuuden ilmetä myös kuulustelukertomuksesta. (Ellonen ym. 1996, 19.)

Ihmisten välinen vuorovaikutustilanne on aina ainutlaatuinen ja elää keskustelun mukaan (Ellonen ym. 1996, 17). Viestintä on paljon enemmän kuin vain pelkät sanat. Viestintä on ilmeitä, eleitä, asentoja ja äänenpainoja. Sanaton viestintä paljastaa paljon. Myös hiljaa olemiseen voi sisältyä viestejä. Viestit eivät siis ole aina ääneen sanottuja asioita, vaan vuorovaikutustilanne kokonaisuudessaan sisältää monenlaisia viestejä. (Ellonen ym. 1997, 139.)

Hyvät vuorovaikutuskyvyt omaava ihminen osaa lukea tilannetta ja pystyy sopeutumaan tilanteeseen ja sen tuomiin muutoksiin joustavasti. Vuorovaikutus on viestejä sekä niiden tulkitsemista ja ymmärtämistä. Jokainen yksilö tuo vuorovaikutustilanteeseen mukanaan omat tapansa viestiä ja ymmärtää. Näistä kaikista palasista syntyy vuorovaikutustilanne ja kaikki edellä mainitut palaset vaikuttavat vuorovaikutustilanteen rakentumiseen, kulkuun ja siihen kuinka viestijät ymmärtävät toisiaan. (Ellonen ym. 1996, 14.)

Vuorovaikutus on haastava tilanne, mutta sen onnistumista voidaan kuitenkin parantaa kehittämällä puheviestintätaitoja. Selkeän ja helposti ymmärrettävän puheen lisäksi tärkeää on myös kysyminen. On tärkeää kysyä ja varmistaa asia, jos on yhtään epävarma toisen tarkoittamasta asiasta. (Ellonen ym. 1996, 21.)

Kuulustelun haastavuus vuorovaikutustilanteena tekee kuulusteluun valmistautumisesta tärkeää. Poliisin on hyvä ennen kuulustelua perehtyä huolellisesti tutkittavana olevaan rikokseen ja jo siihen mennessä ilmi tulleisiin seikkoihin. Kuulusteltavan taustoihin ja historiaan perehtyminen on myös osa kuulusteluun valmistautumista. Kuulustelijan on hyvä valmistautua kuulusteluun myös henkisesti sekä suunnitella kuulustelun kulku ja runko etukäteen. Toisinaan kuultava saattaa esittää kysymyksiä kuulustelijalle. Näiden mahdollisten kysymysten sekä niihin annettavien vastausten miettiminen etukäteen antaa kuulustelijalle varmuutta kuulusteluun, eivätkä kysymykset pääse tulemaan kuulustelijalle silloin täytenä yllätyksenä. (Mäkelä 2017; Interrogation 1991, 4.)

Itsekriminointisuoja eli myötävaikuttamattomuusperiaate, jota käsittelen tarkemmin seuraavassa alaluvussa 3.5, antaa kuultavalle oikeuden olla kertomatta tutkittavana olevasta rikoksesta. Hänen ei tarvitse esitutkinnassa lausua asiasta yhtään mitään, mikäli hän näin haluaa. Lausuessaan asiasta, hänellä ei myöskään ole totuudessa pysymisvelvollisuutta ja tämä asettaa kuulustelijalle haasteita saada epäilty kertomaan tutkittavana olevasta asiasta. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 122-123.)

3.4 Kuulustelupöytäkirja

Kuulustelun aikana, tutkittavana olevaan rikokseen liittyvät seikat kirjataan kuulustelupöytäkirjaan. Kuulustelupöytäkirjat ovat esitutkintapöytäkirjan keskeisin osa. Esitutkintapöytäkirjat taas ovat perustana syyteharkinnalle, oikeudenkäynnin valmistelulle sekä itse oikeudenkäynnillekin. (Helminen ym. 2014, 494.)

Esitutkintalain 9:1,2 § määrittelee, että kuulustelusta on laadittava kuulustelupöytäkirja kuultavan käyttämällä suomen tai ruotsin kielellä ja kuulustelupöytäkirjan tulee antaa luotettava kuva siitä, mitä kuulustelussa on käynyt ilmi (Helminen ym. 2014, 495).

Kuulustelupöytäkirjaan tehtävistä merkinnöistä säädetään Valtioneuvoston asetuksessa esitutkinnasta, pakkokeinoista ja salaisesta tiedonhankinnasta. Tällaisia merkintöjä ovat muun muassa kuulustelun alkamis –ja päättymisaika, kuulustelupaikka, kuulustelija sekä kuulustelussa läsnä olleet (Helminen ym. 2014, 496.) Yksityiskohtaisempi luettelo kuulustelupöytäkirjaan merkittävistä asioista löytyy asetuksen pykälästä 2 (EPSA 122/2014).

Kuulustelun lopuksi kuulustelupöytäkirja annetaan kuultavan tarkastettavaksi ja allekirjoitetaan (Helminen ym. 2014, 501-502). Kuulustelupöytäkirjan tarkastamista ja allekirjoittamista avaan tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

Kuulustelupöytäkirjaan sisältyvä kuulustelukertomus pohjaa täysin kuulustelutilanteessa saatuun kuultavan kertomukseen. Tavoitteena on johdonmukainen, yksiselitteinen ja kuultavan hyväksymä kertomus, jossa rikoksen tunnusmerkistö tulee selvästi esille. (Ellonen ym. 1996, 7.)

Kuulustelupöytäkirjaan sisältyy kaksi toisiaan täydentävää kertomusta: kuulusteltavan oma, hänen kertomansa mukaan kirjattu kertomus sekä kertomus kuulustelusta: kuulustelukertomus ja tiedot, jotka on kirjattu kuulustelun etenemisestä (Helenius 2013, 59).

Kuulustelupöytäkirja on osa esitutkintapöytäkirjaa. Esitutkintapöytäkirja kasataan esitutkinnan aikana ja toimitetaan syyttäjälle asian mennessä syyteharkintaan. Asia saatetaan syyttäjän harkittavaksi silloin, kun esitutkinnassa selvinneiden seikkojen perusteella on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen (Helminen ym., 2014, 367). Esitutkintapöytäkirjaan on sisällytettävä kuulustelupöytäkirjojen lisäksi selostukset tutkintatoimenpiteistä sekä liitettävä tutkinnassa kertyneet asiakirjat, tallenteet ja valokuvat. (Helminen ym., 2014, 41.)

Esitutkintapöytäkirjan sisältämiä kuulustelukertomuksia voidaan käyttää myös tuomioistuin käsittelyssä osana näyttöä, mikäli vastaaja ei halua tuomioistuimen

käsittelyssä lausua asiassa mitään tai mikäli vastaajan lausuma oleellisesti eroaa siitä mitä vastaaja on esitutkinnassa asiasta lausunut. (Helminen ym. 2014, 352.)

3.4.1 Kuulustelukertomuksen kirjaaminen

Ensimmäinen kuulustelu tehdään usein niin sanotulla vapaan kerronnan menetelmällä. Tällöin kuultavaa pyydetään kertomaan kaikki mitä hän tietää asiasta. Kuultavaa ei keskeytetä kesken kerronnan. Tarkentavat kysymykset esitetään vasta vapaan kerronnan jälkeen. (Mäkelä 2017.)

Pauli Mäkelä on kuulusteluopin luennoillaan maininnut, että kaikki helmet tulevat vapaalla kerronnalla. Kuulustelijan täytyy silloin osata tunnistaa kuultavan kertomasta rikoksen tutkinnan kannalta oleelliset asiat. Tästä syystä kuulustelukertomukseen tulisi kirjata kuultavan kertoma mieluummin liian tarkasti kuin jättämällä epäolennaisilta tuntuvia asioita pois. Joskus ne tutkinnan alkuvaiheessa tuntuneet epäolennaiset asiat voivat olla niitä, joilla lopussa on erittäin tärkeä merkitys jutun näytön kannalta. Pauli Mäkelä määrittelee luentomateriaaleissaan, että kuulustelukertomus tulee kirjata, sillä laajuudella, kuin sillä voidaan olettaa olevan asiassa merkitystä. Tämä kertomuksen kirjaamisen laajuus ja täsmällisyys ovat loppupeleissä kuulustelijan itsensä harkinnan ja ammattitaidon varassa. (Mäkelä 2017.)

Kysymys-vastaus-menetelmää käytetään usein myöhemmissä kuulusteluissa. Tällöin kuulustelija on valmistellut kysymykset jo ennen kuulustelua ja hän ehkä kysymysten avulla haluaa viedä kuulustelu johonkin tiettyyn suuntaan. Kysymyksillä voidaan hankkia tarkentavaa tietoa jo johonkin aiemmin ilmi tulleeseen asiaan tai kysyä jotain aiemmin kertomatta jäänyttä. (Mäkelä 2017.)

Kuulustelijan kirjattua kuultavan kertomuksen kuulustelupöytäkirjaan, on kuulustelupöytäkirja annettava kuultavan tarkastettavaksi. Kuulustelupöytäkirjan tarkastaminen suoritetaan kuulustelukertomus ja kuulustelupöytäkirjan tiedot ääneen lukemalla, jonka jälkeen kertomus annetaan kuultavan itsensä luettavaksi. Kuultavalta on myös tiedusteltava, onko hänen kertomansa kirjattu oikein. Kuultavan pyytämät asianmukaiset lisäykset ja korjaukset kuulustelukertomuksen sisältöön on merkittävä kuulustelupöytäkirjaan. Kuulustelupöytäkirjaan ei saa enää tehdä muutoksia sen jälkeen, kun kuultava on kertomuksen tarkastanut ja muutokset on tehty (ETL 9:2; Helminen ym.

2014, 500.) Kuulustelupöytäkirjan tarkastamisen jälkeen kuultava allekirjoittaa pöytäkirjan. Allekirjoituksella kuultava hyväksyy kuulustelupöytäkirjaan kirjatun kertomuksen. Kuultava voi myös kieltäytyä allekirjoittamasta kertomusta, jolloin syytä kieltäytymiselle täytyy tiedustella ja kieltäytymisen syy tulee kirjata kuulustelupöytäkirjaan. (Helminen ym. 2014, 502.)

3.4.2 Kuulustelun merkitys asian jatkokäsittelyn kannalta

Riina Karma tuo Helsingin yliopiston oikeustieteen tiedekunnan rikos- ja prosessioikeuden laitokselle tekemässään pro gradu-tutkielmassa esille sekä todistajien että rikoksesta epäiltyjen oikeudenkäynnissä antamien suullisten lausumien merkitystä rikosasian näyttöä ja sen riittävyttä arvioitaessa. Karma mainitsee, että niin todistajan kuin rikoksesta epäillynkin antaman lausunnon on oikeuskirjallisuudessa vakiintuneesti katsottu muodostavan usein rikosjutun keskeisen ja jopa ratkaisevan näytön. Tästä todistajan ja rikoksesta epäillyn suullisen lausuman merkityksestä puhuttaessa tarkoitetaan kuitenkin nimenomaan välittömästi oikeudenkäynnissä annettuja lausumia. Ei esitutkinnassa lausuttua. (Karma 2014, 17.)

Laajan rikosprosessiuudistuksen myötä vuonna 1997 tuli voimaan rikosoikeudenkäyntiä sääntelevä laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa. Tämän seurauksena oikeudenkäynneissä ryhdyttiin noudattamaan niin sanottuja suullisuus- ja välittömyysperiaatteita. Suullisuusperiaatteen mukaan oikeudessa kuultava todistajan tai rikoksesta epäillyn kertomus tulee antaa suullisesti ilman kirjallista materiaalia. Tämä tarkoittaa myös esitutkinnassa laadittujen kirjallisten kuulustelukertomusten jäämistä oikeudenkäyntiaineistoin sekä tuomioharkinnan ulkopuolelle. (Karma 2014, 17-18, Jokela 2008, 360.)

Karma (2014, 19) tuo tutkielmassaan esille, miksi juuri sillä, mitä ja miten todistaja ja rikoksesta epäilty on saatu esitutkinnassa kertomaan asiasta, on merkittävä asema koko rikosprosessin jatkon ja jopa myös rikosprosessin lopputuloksen kannalta. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu niin todistajan kuin rikoksesta epäillynkin osalta, että usein ensimmäinen kuulustelukerta on merkittävä. Ihmisen muistikuvat tapahtuneesta ovat toisinaan hataria ja näin olleen haavoittuvaisia johdattelulle. Väärin esitetyt kysymykset voivat johdatella kuultavaa ja luoda totuudesta poikkeavia mielikuvia, jotka kuultava kertoo mielestään totena. (Pölönen 2003, 332, Ellonen ym. 1996, 102.)

Rikoksesta epäillyn sekä todistajan kohdalla voidaan nähdä, että riski muistikuvien muovautumisesta on suurimmillaan juurikin ensimmäisessä kuulustelussa. Mutta myös alustavalla puhuttelulla on tärkeä merkitys. Alustava puhuttelu on usein ensimmäinen kerta, kun kuultavaa puhutetaan asiaan liittyen. Rikoksesta epäillyn, kuin myös todistajankin on myös havaittu myöhemmissä kuulusteluissa pyrkivän pysymään nimenomaan ensimmäisessä kuulustelussa antamassaan kertomuksessa. Tämä edellä mainittu väittäjä voi koskea myös alustavia puhutteluja erityisesti todistajan kohdalla. Ihmisen voi olla vaikeaa myöntää, että asia ei ollutkaan niin kuin hän ensimmäisellä kerralla kertoi. Tässä ihmisen halussa pitäytyä ensimmäisenä kertomassaan kertomuksessa nimenomaan korostuu ensimmäisen kuulustelun tärkeys, joka lähes poikkeuksetta on poliisin tekemä ja sisältyy esitutkintaan. Poliisiin tulisi siis jo ensimmäisessä kuulustelussa pystyä luomaan toimiva vuorovaikutus kuultavan kanssa ja kysymysten asettelulla välttää kuultavan johdattelua. (Karma 2014, 19-20, Ellonen ym. 1996, 167.)

3.5 Rikoksesta epäillyn kuulustelu

Rikoksesta epäillyn kuulusteleminen on esitutkinnan olennaisin osa. Sillä, miten epäillyn kuulustelussa onnistutaan, on usein ratkaisevin merkitys rikoksen selvittämisessä (Helminen ym. 2014, 404).

Rikoksesta epäillyn kuulustelu poikkeaa paljon muista asianosaisten kuulusteluista, sillä esitutkintalain 4 luvun 3 pykälä antaa epäillylle oikeuden olla millään tapaa auttamatta epäillyn rikoksen selvittämisessä. Epäilty voi olla kuulusteluissa täysin vaiti tai puhua mitä haluaa (ETL 4:3 §.) Kuulustelijalla on esitutkintalain 4 luvun 16 pykälän mukaan velvollisuus kertoa epäillylle hänen oikeudestaan itsekriminointisuojaan ennen kuulustelua. Pauli Mäkelä on kuulusteluopin luennoillaan ja luentomateriaalissaan myös painottanut sitä, että pelkkä oikeuksien ja velvollisuuksien läpi käyminen ei riitä. Kuulustelijan tulee myös varmistaa, että kuultava on ymmärtänyt oikeudet ja velvollisuudet. (ETL 4:16§, Mäkelä 2017.)

Epäillyn oikeuksien läpi käymisessä ja oikeuksien ilmoittamisessa epäillylle ennen kuulustelua on ennen kaikkea kyse siitä, että epäillyn vaitiolo-oikeudesta ja puolustautumisedellytyksistä huolehditaan. Epäillyn tärkeimpiä oikeuksia ovat oikeus avustajaan sekä oikeus olla vaiti. (Pölönen & Tapanila 2015, 313.)

Rikoksesta epäillylle on esitutkintalain 7 luvun 10 pykälän 2 momentin mukaan aina ennen kuulustelua kerrottava mistä rikoksesta häntä epäillään. Esitutkintalain 6 luvun 1 pykälän 2 momentti määrittää, että tämä yksilöinti tulee tehdä jo kuulustelukutsussa. Tämä parantaa rikoksesta epäillyn mahdollisuutta puolustautua rikosepäilyjä vastaan. (ETL 7 luku; Helminen ym. 2014, 405-406.)

Nämä tässä luvussa mainitut oikeudet, kuten oikeus avustajaan, oikeus vaitioloon sekä oikeus tietää mistä rikoksesta häntä epäillään, ovat rikoksesta epäillyn puolustautumisen kannalta oleelliset oikeudet (Helminen ym. 2014). Epäillyllä on esitutkintalain 7 ja 4 luvun mukaan myös muita oikeuksia kuulusteluun liittyen. Näihin oikeuksiin ja velvollisuuksiin voi tutustua esitutkintalain 7 ja 4 luvussa. (ETL 4 luku; ETL 7 luku; Helminen ym. 2014, 405.)

Rikoksesta epäillyn kuulustelu asettaa poliisille haasteita, sillä epäiltyä on kohdeltava syyttömänä esitutkintalain 4 luvun 2 pykälän mukaisesti. Poliisilla on kuitenkin esitutkintalain 1 luvun 2 pykälässä määritelty vaatimus rikoksen selvittämiseksi. Joten poliisin on vertailtava näitä kahta edellä mainittua vaatimusta toisiinsa ja toimittava niiden mukaisesti. Epäillyn kuulustelussa on noudatettava esitutkintalain 4 luvun säännöksiä esitutkintaperiaatteista sekä 7 luvun säännöksiä kuulusteluista. Epäillyn kuulusteleminen vahvasti liittyvät kuulustelutaktiset kysymykset joudutaan selvittämään koulutuksessa tai opettelemaan itse viranomaisen työssä. Näihin esitutkintalaki ei anna ohjeistusta. (Helminen ym. 2014, 405.)

Tärkeintä rikoksesta epäillyn sekä muidenkin asianosaisten kuulusteluissa on, että menettely on esitutkintalainsäädännön ja sen hengen mukaista (Helminen ym. 2014, 405).

Rikoksesta epäillyn oikeudet ja velvollisuudet on määritelty Esitutkintalain neljännessä luvussa. Itsekriminointisuoja on yksi tärkeimmistä epäillyn oikeuksista, mutta epäillyllä on myös velvollisuuksia, joihin palaan hieman myöhemmin. (ETL 4 luku.)

Rikoksesta epäillyn asema esitutkintakuulusteluissa eroaa asianomistajan sekä todistajan asemasta merkittävästi siinä, mitä epäilty on velvollinen kertomaan tutkittavana olevasta asiasta. Toisin kuin todistajalla tai asianomistajalla, rikoksesta epäillyllä ei ole totuudessa pysymisvelvollisuutta. Rikoksesta epäillyn ei myöskään tarvitse lausua asiasta mitään, mikäli hän ei tahdo. Hänellä on siis mahdollisuus kokonaan kieltäytyä kertomasta mitään

tutkittavana olevasta asiasta. Esitutkintakuulusteluja suorittaessaan poliisin on kerrottava epäillylle hänen oikeuksistaan sekä varmistuttava, että epäilty ymmärtää oikeutensa. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 122-123; ETL 7:10:1.)

Vuonna 2014 hallituksen esitys HE 46/2014 esitti oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamista. Esityksessä mainittiin, että 6 pykälän 2 momentissa säädettäisiin siitä, että rikosasian vastaajan 1 momentissa tarkoitettu menettely saadaan ottaa huomioon hänen vahingokseen vain siinä määrin kuin se ei loukkaa hänen oikeuttaan olla myötävaikuttamatta syyllisyytensä selvittämiseen. Momenttia tulisi siten soveltaa siinä laajuudessa kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännön nojalla on sallittua käyttää syytetyn vaikenemista todisteena hänen vahingokseen (HE 46/2014).

Itsekriminointisuoja on yksi perus- ja ihmisoikeuksiin kuuluvan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementti, joka vaikuttaa siten, että rikosasian vastaajalla ei ole velvollisuutta vastata kysymyksiin tai antaa kertomusta todistelutarkoituksessa. Lähtökohtaisesti rikosasian vastaajan passiivisuutta ei tule lukea näytöksi syytteen tueksi. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin katsonut, ettei kiellole ole ehdoton, vaan kaikki asiaan ja oikeudenkäyntiin liittyvät seikat huomioden kiellosta voidaan poiketa. Syytetyn vaikeneminen voidaan ottaa hänen vahingokseen huomioon, mikäli olosuhteet selvästi vaativat hänen selitystään asiassa. (HE 46/2014.)

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistus tuli voimaan vuoden 2016 alusta. Uudistuksessa 17 luvun 6 § 2 momentissa säädettiin hallituksen esityksen HE 46/2014 mukaisesti, että ”rikosasian vastaajan 1 momentissa tarkoitettu menettely saadaan ottaa huomioon hänen vahingokseen vain siinä määrin kuin se ei loukkaa hänen oikeuttaan olla myötävaikuttamatta syyllisyytensä selvittämiseen. Ensimmäisessä momentissa tarkoitettulla menettelyllä tarkoitetaan asianosaisen menettelyn vaikutusta todisteena, mikäli hän ei kutsusta huolimatta saavu oikeudenkäyntiin tai poistuu luvatta, tuomioistuimen kehotuksesta huolimatta ei lausu vastapuolen vaatimuksesta tai sen perusteista, todistelutarkoituksessa kuultuna ei anna kertomusta tai vastaa kysymykseen tai ei noudata tuomioistuimen kehotusta täydentää tai selventää esitystään taikka muuta kehotusta”. (OK 17:6.)

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että mikäli epäilty kieltäytyy kertomasta mitään tutkittavana olevasta asiasta, ei poliisi saa käyttää jatkuvia kuulusteluja ja kysymysten esittämistä epäillyn painostamiseen epäillyn tahdon murtamiseksi (Helminen ym. 2012, 95-96).

Tutkittavana olevasta asiasta vaikenemisen lisäksi mikään ei estä epäiltyä valehtelemasta kuulusteluissa. Tällaisella toiminnalla voi kuitenkin olla epäillyn kannalta vahingollisia vaikutuksia näyttöä arvioitaessa. Epäillyn tulisi aina harkita missä määrin hän tätä oikeuttaan käyttää. (Karma 2014, 15.)

Rikoksesta epäiltyä ei myöskään koske perätöntä lausumaa viranomaismenettelyssä koskeva rangaistusuhka (Tolvanen & Kukkonen 2011, 123).

Epäilyllä on kuitenkin myös velvollisuuksia ja hän on velvollinen ilmoittamaan kuulusteluissa totuudenmukaiset henkilötiedot itsestään sekä antamaan totuudenmukaiset tiedot tuloistaan, varallisuudesta, elatusvelvollisuudesta ja muista maksukykyensä vaikuttavista seikoista. (Tolvanen & Kukkonen 2011, 123.)

4 KUULUSTEMENETELMÄT

4.1 Kuulustelustrategia

Strategia on käsitteenä alkujaan kuulunut sotaterminologiaan, josta se on levinnyt yleisempään käyttöön. Strategia on päämäärätietoista toimintaa optimaalisen tuloksen saavuttamiseksi. Strategisessa toiminnassa on kyse tavoitteellisesta käyttäytymisvaihtoehtojen valinnasta. Strategiaa tarvitaan erityisesti sellaisessa vuorovaikutuksessa, jossa lopputuloksella on merkitystä. Strategia on tavoitteesta johdettu suunnitelma. (Karstinen 1998, 110-111.)

Kuulustelustrategia, -tyyli, -taktiikka ja -tekniikka termejä käytetään kirjallisuudessa sekavasti keskenään (Karstinen, 1998, 110). Kuulustelustrategialla voidaan siis tarkoittaa myös kuulustelutekniikkaa tai taktiikkaa. Tässä tutkimuksessa kuulustelustrategia on yläkäsite, joka käsittää kuulustelutyylin, -tekniikan ja -taktiikan.

Kuulustelustrategiassa on kyse siitä, että kuulustelija on etukäteen pohtinut tavoitteitaan ja valinnut toimintatavan tavoitteiden saavuttamiseksi. Kuulustelijalla on ollut vaihtoehtoisia toimintatapoja, joista hän on voinut valita mielestään sopivimman vaihtoehdon tavoitteeseen pääsemiseksi. ”Kuulustelu on tavoitteellinen viestintätilanne: siinä pyritään tuottamaan kuulustelukertomus syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten. Jokaisessa kuulustelussa poliisimies joutuu valitsemaan strategian kuulustelun tavoitteen saavuttamiseksi”. (Karstinen, 1998, 110.)

Kuulustelussa poliisin tehtävä on saada kuultava kertomaan rikokseen liittyviä asioita. Poliisin itsensä päätettäväksi jää, kuinka hän tavoitteeseen pääsee. Esitutkintalaki määrittelee kuulustelun raamit ja sallitut toimintatavat. Kuulustelun suorittamisen muotomääräykset ovat pääosin Esitutkintalain seitsemännessä luvussa. (ETL 7 luku.)

Poliisiammattikorkeakoulun kuulustelujen opettaja ylikomisario Pauli Mäkelä puhuu luennoillaan niin sanotusta pelialueesta. Pelialue kulkee sallittujen ja kiellettyjen kuulustelumenetelmien rajapinnassa pysyen aina sallittujen puolella. Hyödyntämällä pelialuetta kokonaisuudessaan kuulustelija tulee käyttäneeksi paremmin hyödyksi sallittujen menetelmien kirjoa. Sallittujen toimintatapojen sisällä poliisi itse voi tehdä päätöksen käyttämistään kuulustelutekniikoista ja käyttää niin sanottua pelialuetta hyödykseen. (Mäkelä 2017.)

Kuulustelustrategian pohdinta ja valinta korostuvat erityisesti vakavien rikosten tutkinnassa. Vakavien rikosten tutkinnassa kuulusteluja voi olla useita ja yhden kuulustelun kesto voi olla useita tunteja. Kuulustelijan tulee pohtia, millaisen kuulustelutavan hän valitsee, ja millä tavalla hän parhaiten saa kuultavan kertomaan asioista. Kuulustelutavan valintaan vaikuttavat kuulustelijan oma persoona, hänelle luontainen tapa kommunikoida, sekä kuultavan persoona ja rikostausta. (Ellonen ym. 1996, 178-179.)

Kuulustelutavan valinnassa kuulustelija pohtii kuinka paljon hän käyttää valmiita kysymyksiä ja minkä verran antaa kuultavan niin sanotusti kertoa asioita vapaalla kerronnalla. Kuulustelija myös päättää kuinka paljon hän antaa tutkittavasta rikoksesta tietoa kuultavalle tai kuinka paljon hän panostaa sosiaalisten suhteiden luontiin. (Karstinen, 1998, 110.)

Sosiaalisten suhteiden luontiin panostaminen on sitä tärkeämpää mitä vakavammasta ja mahdollisesti pitkäkestoisemmasta jutusta on kyse. Kuulustelu on viestintätilanne, jossa viestijöiden välille täytyy syntyä jonkinlainen luottamus, jotta tietoa voidaan vaihtaa. Luottamus edellyttää kontaktia ja yhteyttä ihmisten välillä. (Ellonen 1997, 140.)

Kontaktin aikaansaamisessa paljon käytetty mukauttamisen muoto on ns. peilaaminen (Ellonen 1997,140). Peilaamisessa muodostetaan peilikuva asiakkaasta hänen istumisasentoaan myöten (Ellonen 1997, 140).

Käyttäytymisen mukauttaminen on luonnollista ihmisten välillä erityisesti, kun he keskustelevat molempia kiinnostavista asioista. Mukautamme puhetta sekä äänenpainoja vastaamaan toisen puhujan puhetta. Myös tunteiden mukauttaminen on normaalia ja usein vaistomaista, kun toinen ihminen on surullinen, niin myös toinen tuntee surua. (Ellonen 1997, 140.)

Ellonen (1997, 141-142) mukaan erilaisissa puhutteluissa ja kuulusteluissa kannattaakin mukauttaa omaa käyttäytymistä paremman kontaktin aikaansaamiseksi. Vuorovaikutustilanteessa tulisi aina pyrkiä huomaamaan tilanteen antamat mahdollisuudet ja toimia niiden mukaan luovasti ja omia toiminnan vaihtoehtoja lisäten. (Ellonen 1997, 141-142.)

4.2 Kuulustelutyyli

Kuulustelu on ennen kaikkea viestintätilanne, jossa kieli ja eleet ovat tärkeässä roolissa. Me viestimme sekä verbaalisesti, että nonverbaalisesti. Usein sanotaan, että sanaton viestintä eli nonverbaalinen viestintä on vahvempaa kuin sanoilla viestiminen. On siis tärkeää puhutun viestin lisäksi kiinnittää huomiota sanattomaan viestintään, jolla joko vahvistamme puhuttua viestiämme tai heikennämme sitä. Kuulustelija on kuulustelutilanteessa viestijä, joka verbaalisella ja nonverbaalisella viestinnällään tuo sanomaansa esille. Kuulustelija voi valita useista viestintätyyleistä itselleen sopivan. Hän voi valita viestintätyylikseen esimerkiksi ystävällisen, dramaattisen, hallitsevan tai vapautuneen. Viestintätyyli voi olla myös täysin yksilöllinen, poliisin oma tapa viestiä ja toimia vuorovaikutustilanteessa. (Karstinen 1998, 113, Gordon ym. 2006, 77-87.)

Karstinen (1998, 113) mainitsee, että kuulustelutyylin eli viestintätyylin valinnan tarkoituksenmukaisuutta ei ole vielä paljoa tutkittu. Toki Karstisen teos on kaksikymmentä vuotta vanha, mutta tietääkseni tänä päivänäkään ei juuri ole tutkimuksia siitä, kuinka tietoisesti kuulustelijat valitsevat tyylinsä viestiä kuultavan kanssa. Tutkimukseni koskien Mäkelän mallin käyttöä ja mallin antamien toimintatapojen hyödyntämistä antaa hieman paremman käsityksen siitä, kuinka tietoisesti kuulustelijat kuulusteluissa toimivat ja viestivät.

Kuulustelijoita kuten kuulustelujen tavoitteitakin on monenlaisia. Toisilla kuulustelijoilla on parempi taito käyttää erilaisia kuulustelutyylejä kuin toisilla. Valinta voi olla tietoista tai tiedostamatonta. Valinta voidaan tehdä kuulustelun tavoitteen tai kuultavan asenteen perusteella. (Karstinen 1998, 113.)

Karstinen (1998, 112-113) tuo esille englantilaisen kuulustelututkimuksen (Irving 1980), jonka mukaan poliisimiesten havaittiin käyttävän kolmenlaista kuulustelutyylä. Neljäs kuulustelutyylityyppi syntyi näiden kolmen sekoittamisesta. Nämä kolme tyyliä olivat ammattimainen, ystävällinen ja autoritäärinen.

Karstinen (1998, 51, 114-117) on Suomessa tutkinut suomalaisia poliiseja kuulustelemassa asiakkaitaan ja tehnyt havaintoja poliisien käyttämistä kuulustelutyyleistä. Tutkimuksessaan Karstinen havainnoi 34: ää poliisimestä kuulustelemassa henkilöitä rikoksesta epäiltynä. Kuulusteluja havainnoimalla Karstinen huomasi suomalaisten poliisien käyttävän kuulusteluissa kuutta erilaista kuulustelutyylä, jotka olivat empaattinen, välinpitämätön, looginen, kaverillinen, neutraali ja asiallinen, ystävällinen ja asiallinen.

4.3 Kuulustelutekniikka

Kuulustelutekniikka on sanallista ja sanatonta käyttäytymistä kuulustelussa. Esimerkiksi kysymyksillä on itsessään tekninen muoto ja ne ovat osa isompaa taktista mallia. Tekniikka ja taktiikka ovatkin haastattelussa kietoutuneet tehtäviltään yhteen. (Karstinen 1998, 117.)

Karstinen (1998, 117) mainitsee, että teoksessaan *Vernehmungstrategie*, Hahn & Schicht tuovat esiin näkökulman, jossa taktiikka ja tekniikka on pyritty erottamaan

määrittelemällä, että taktiikka on kuulustelun suunnitteleminen ja päämäärätietoinen suorittaminen. Tekniikkaa taas ovat taito ja apuvälineet, jotka tekevät kuulustelun kulusta sujuvaa.

Karstinen mainitsee kuulustelutekniikan määrittelyn olevan liian suppeaa, jos se määritellään koskemaan Hahnin ja Schichtin tapaan vain kuulustelun hoitamiseen tarvittavaa teknistä taitoa. Karstisen näkemyksen mukaan myös ristikuulustelu, vastakkainkuulustelu jne. ovat osa kuulustelutekniikkaa. (Karstinen 1998, 117.)

4.3.1 Ristikuulustelu

Ristikuulustelussa yhtä kuultavaa kuulustelee kaksi tai useampi kuulustelija. Tällainen kuulustelu on elokuvista ja sarjoista tuttu, mutta ei kovin yleinen kuulustelutapa Suomessa. Tällaisen kuulustelun toteuttaminen vaatii hyvän etukäteissuunnittelun ja kuulustelijoiden on sovittava etukäteen tarkasti kuulustelussa käytettävä taktiikka ja kuulustelun eteneminen. Ristikuulustelu voi olla tehokas keino hankalan kuultavan kanssa. Yksi ristikuulustelun taktiikka on luoda paineita epäiltyä kohtaan. (Ellonen ym. 1996, 189.)

4.3.2 Vastakkainkuulustelu

Yksi kuulustelutavoista on vastakkain kuulusteleminen. Siinä useita kuulusteltavia kuulustellaan yhtä aikaa. Näin saatetaan menetellä silloin, jos rikokseen on kaksi epäiltyä, joista toinen kiistää ja toinen myöntää heidän tehneen yhdessä rikoksen. Tällaisessa tilanteessa heitä voidaan kuulustella yhdessä, kuitenkin vain tunnustaneen kuulusteltavan suostumuksella. Vastakkainkuulustelua on harkittava tarkoin, sillä vaarana siinä on, että jo tunnustanut kuulusteltava alkaakin perua puheitaan. (Ellonen ym. 1996, 189.)

4.4 Kuulustelutaktiikka

Kuulustelutaktiikka on konkreettista toimintaa, joka pyrkii toteuttamaan kuulustelustrategiaa (Karstinen 1998, 117).

Kuulustelutaktiikka korostuu erityisesti rikoksesta epäillyn kuulustelussa, rikoksesta epäillyllä olevan itsekriminointisuojan takia. Epäillyn kuulustelun onnistumisella on usein ratkaiseva merkitys rikoksen selvittämisessä. (Helminen ym. 2014, 404.)

Kuulustelutaktiikassa korostuu kuulustelopsykologia ja psykologisen tiedon soveltaminen kuulustelutilanteeseen. Poliisin onnistuminen kuulustelutaktiikassa ja –tekniikassa, ratkaisee usein esitutinnan lopputuloksen. Kuulustelussa on kuitenkin aina kyse ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta. (Helminen ym. 2014, 380-381.)

Varmin ”kikka” ja kuulustelutaktiikka on luoda luottamuksellinen ja yhteistyöhaluinen ilmapiiri kuulusteluun. Se on laillinen ja tehokas keino sekä poliisin yrityskuvaa positiivisesti rakentava. Mitä laajemmasta rikosjutusta on kyse, sitä tärkeämpää on hyvän ilmapiirin luominen. (Ellonen ym. 1996, 196.)

5 MÄKELÄN MALLI

5.1 Mäkelän mallin rakenne

Ylikomisario Pauli Mäkelän kehittämä kuulustelumalli koostuu kahdeksasta kohdasta, joita käsittelen tässä luvussa. Mäkelän mallin sisältämien kuulustelun eri vaiheiden lisäksi mallissa korostuu juuri näiden vaiheiden oikea järjestys. Mallin järjestystä noudattaen kuulustelu etenee loogisesta ja tukee onnistunutta lopputulosta. (Mäkelän haastattelu 2018.)

5.2 Valmistautuminen ja suunnittelu

Kuulusteluun valmistautuminen on yksi kuulustelun tärkeimmistä vaiheista. Kuulustelijan olisi ennen kuulustelua tutustuttava kuulusteltavana olevaan asiaan sekä asiakkaaseen. Kuulustelijan on myös selvitettävä kuulustelun paikka, mahdollinen tulkin sekä avustajan tarve. Kuulustelija voi myös valmistella ainakin osan kuulustelukysymyksistä etukäteen ja pohtia kuulustelussa selvitettäviä asioita. (Mäkelä 2017.)

Konkreettisen valmistautumisen ja asioiden hoitamisen lisäksi henkinen valmistautuminen ennen kuulustelua on myös osa valmistautumista. Pauli Mäkelä pitää henkistä valmistautumista yhtenä tärkeimmistä asioista kuulusteluun valmistauduttaessa. Henkiseen valmistautumiseen sisältyy valmistautuminen mahdollisiin vastakysymyksiin sekä yllättäviin tilanteisiin, joita kuulustelussa saattaa tulla eteen. Kuultava voi esimerkiksi kysyä kuulustelijalta tällä olevasta näytöstä sekä olla hankala ja haluton selvittämään asiaa.

Tällöin kuulustelijan valmistautuminen ja ammattitaito ovat tärkeässä roolissa ja auttavat kuulustelijaa säilyttämään malttinsa ja hoitamaan kuulustelun asianmukaisesti loppuun asti. (Mäkelä 2017; Mäkelän haastattelu 2018.)

5.3 Oikeudet ja velvollisuudet

Heti kuulustelun alussa kuultavalle on kerrottava hänen oikeutensa sekä velvollisuutensa ja asema, jossa häntä kuullaan. Kuultavan oikeudet ja velvollisuudet olisi hyvä kertoa omin sanoin, niin että kuultava ymmärtää ne. Tämän lisäksi oikeudet tulee antaa kuultavalle luettavaksi. Kuulustelijan tehtävä on huolehtia, että kuultava ymmärtää oikeutensa ja velvollisuutensa. Kuultavan oikeuksista tärkeimpänä voidaan pitää itsekriminointisuoja, eli kuultavan oikeutta olla myötävaikuttamatta rikoksen selvittämiseen. (Mäkelä 2017; Mäkelän haastattelu 2018.)

5.4 Henkilötiedot

Kuultavan oikeuksien ja velvollisuuksien läpi käymisen jälkeen kuultavan henkilötiedot kirjataan kuulustelupöytäkirjaan. Kuultavan henkilöllisyyden ja mahdollisten hakujen tarkistaminen on tärkeää. (Mäkelä 2017.)

5.5 Alkukeskustelu

Alkukeskustelun tarkoituksena on luoda toimiva vuorovaikutus ja lievittää kuultavan jännitystä. Alkukeskustelu ei usein liity ollenkaan tutkittavana olevaan juttuun, vaan on niin sanottua tavallista jutustelua. Alkukeskustelun aikana kuulustelijalla on hyvä mahdollisuus oppia kuultavan puhetavasta ja elekielestä. (Mäkelä 2017.)

5.6 Vapaan kerronnan vaihe

Vapaan kerronnan vaiheen aikana kuulustelija antaa kuultavan kertoa vapaasti ja omin sanoin tapahtuneesta. Kuultavaa ei saisi keskeyttää kesken kerronnan vaan hänen tulee antaa vapaasti kertoa. Vapaan kerronnan keskeyttäminen voi haitata kuultavan kertomista ja vaikuttaa hänen halukkuuteensa puhua. Vapaa kerronta usein tuo parhaiten tietoa tutkittavaan juttuun. Kun kuultava saa kertoa asioista vapaasti ja omaan tahtiin muistella

tapahtuman läpi, hän tottuu kertomaan ja antamaan tietoa kuulustelussa. Tämä voi olla hyödyllistä myös täydentäviä kysymyksiä esitettäessä tai myöhemmissä kuulusteluissa. (Mäkelä 2017; Ellonen ym. 1996, 106.)

Jatkuva kyseleminen erityisesti kuulustelun alkuvaiheessa taas voi vähentää kuultavan halua kertoa asiasta. (Helminen ym. 2014, 464.) Vapaan kerronnan aikana korostuu nimenomaan kuultavan kuunteleminen. Kuulustelijan tulee omalla olemuksellaan näyttää kuultavalle, että hän on kiinnostunut siitä mitä tämä kertoo. Kaikenlainen muu tekeminen, kuten kuulustelukertomuksen kirjaaminen samalla voi heikentää kuultavan halua puhua ja antaa kuultavalle kuvan, että kuulustelija ei täysin kuuntele häntä. (Mäkelän haastattelu 2018.)

Ensimmäinen kuulustelu tehdään usein vapaan kerronnan -menetelmällä ja kysymys-vastaus -menetelmää käytetään vasta myöhemmissä kuulusteluissa. (Mäkelä 2017.)

Vapaan kerronnan menetelmän on katsottu parhaiten tukevan esitutkinnan tavoitetta tapahtumien todenmukaisesta selvittämisestä. Sen etuna on pidetty nimenomaan sitä, että vapaalla kerronnalla annetut tiedot ovat kattavampia ja luotettavampia kuin suoraan kyselemällä saadut. Vapaassa kerronnassa kertoja voi häiriöttömästi seurata omaa ajatuksenkulkuaan ja muistikuviaan, jolloin kertomus on johdonmukainen. Vapaan kerronnan menetelmää käytettäessä kuultavan on myöhemmin hankalampi yrittää väittää kuulustelijan ”laittaneen sanoja hänen suuhunsa”, kun hän on saanut kertoa asiasta vapaasti ja omaan tahtiinsa itselle sopivassa järjestyksessä. (Helminen ym. 2014, 464.)

Vapaata kerrontaa kutsutaan niin sanotuksi perusmenetelmäksi, johon kuuluu myös tarkentavat kysymykset. Mäkelän mallissa tarkentavat kysymykset ovat erikseen ja niistä käytetään nimitystä täydentävät kysymykset, joita avaan seuraavassa alaluvussa. (Ellonen ym. 1996, 106.)

5.7 Täydentävät kysymykset ja haastaminen

Vapaan kerronnan jälkeen on vuorossa täydentävät kysymykset. Niiden tarkoituksena on saada lisää yksityiskohtia sekä selventää epäselväksi jääneitä kohtia. Täydentävillä kysymyksellä haetaan myös tunnusmerkistötekijöitä. Täydentävissä kysymyksissä kuulustelija voi keskittyä tutkinnan kannalta keskeisiin asioihin ja käydä läpi hänen

mielestään olennaisia aihepiirejä. Kaikki tutkinnan kannalta oleelliset seikat eivät välttämättä ole tulleet esille vapaan kerronnan aikana, jolloin täydentävissä kysymyksissä kuulustelija voi paneutua näihin vielä selvittämättä jääneisiin kohtiin. Täydentävillä kysymyksillä kuulustelijan tulee myös haastaa kuultavaa mahdollisista kertomuksessa esiintyneistä ristiriidoista tai ristiriidoista tutkinnassa selvitetyn tiedon ja kuultavan kertomuksen suhteen. Haastaminen on yksi tärkeä osa kuulustelua, eikä sitä saisi jättää käyttämättä, mikäli ristiriitoja esiintyy kuulustelun aikana.

Täydentäviä kysymyksiä esitettäessä on kuitenkin varottava paljastamasta "kortteja". (Ellonen ym. 1996, 109; Mäkelä 2017.)

5.8 Kertomuksen kirjaaminen

Kuulustelukertomus tulee kirjata aina siinä laajuudessa kuin sillä voidaan olettaa olevan merkitystä tutkittavassa asiassa. Kuulustelija päättää, missä laajuudessa kertomus kirjataan. Hyvänä sääntönä tässä toimii kuitenkin se, että mieluummin liikaa kuin liian vähän.

Kysymykset kirjataan usein näkyviin kuulustelukertomukseen. Erityisesti silloin kysymykset tulee kirjata kertomukseen, jos kysymyksissä siirtyy tietoa kuultavalle. Kysymykset kirjataan näkyviin myös silloin jos, kysymyksen esittää joku muu kuin kuulustelija, halutaan korostaa kysymystä ja vastausta tai kuulustelu suoritetaan kysymys-vastaus –menetelmällä. (Mäkelä 2017.)

5.9 Kuulustelun päättäminen

Kuulustelua päätettäessä käydään kuultavan kanssa läpi mahdollinen kirjallinen menettely sekä sovittelu, ellei asiasta ole jo aiemmin puhuttu. Lopuksi kuulustelukertomus luetaan ääneen kuultavalle sekä annetaan kuultavan itsensä luettavaksi. Viimeisenä kuultava allekirjoittaa kuulustelukertomuksen sekä hänelle kerrotaan tarvittaessa rikosprosessin seuraavista vaiheista. (Mäkelä 2017.)

Kuulustelun päättämiseen kuuluu myös niin sanottu seuraavaan kuulusteluun valmistelu. Eli ollaan ystävällisiä ja jätetään hyvä vaikutelma mahdollista tulevaisuudessa joskus tapahtuvaa kuulustelua varten. (Mäkelä 2017.)

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET

6.1 Kuulustelujen havainnointi

Havainnoin seitsemän eri kuulustelijan työskentelyä, joista osa oli pitkänkin kuulustelukokemuksen omaavia tutkijoita ja osa muutaman vuoden tutkijana olleita tai vasta työharjoitteluun suorittavia nuorempia konstaapeleja.

Havainnoin kuulusteluja niin päivittäisrikostutkinnassa, kuin vaativammassakin tutkinnassa, kuten väkivalta, ryöstö ja seksuaalirikostutkinnassa.

Tein havaintoja keskittyen Mäkelän mallin kahdeksan kohdan havainnointiin ja avaam tutkimustuloksiani havainnointijärjestyksessä. Kuulustelutilanteessa kuulustelijan valmistautuminen kuulustelua varten ei aina välttämättä tullut esille, joten koin tarpeelliseksi haastatella kuulustelijoita kuulustelun jälkeen ja kysellä heidän valmistautumismenetelmistään.

6.2 Mallin rakenteen ja järjestyksen noudattaminen

Kuulustelijoista jokainen noudatti Mäkelän mallin mukaista järjestystä. Kuulustelijat kuitenkin jättivät joitain kohtia mallista pois. Alkukeskustelun jätti hyödyntämättä kolme kuulustelijaa. Yksi kuulustelija jätti kokonaan oikeuksien ja velvollisuuksien läpikäymisen välistä ja siirtyi suoraan henkilötietoihin heti kuulustelun avussa. Kolme kuulustelijaa jätti vapaan kerronnan vaiheen välistä ja siirtyi suoraan kysymyksiin. Täydentäviä kysymyksiä hyödynsivät muut paitsi yksi kuulustelija. Muilta osin kuulustelijat hyödynsivät Mäkelän mallin rakennetta ja etenivät rakenteen mukaisessa järjestyksessä.

6.3 Valmistautuminen

Valmistautumisessa tuli esille isojakoin eroja tutkijoiden kesken. Toki valmistautumiseen vaikutti osaltaan myös se, että päivittäisrikostutkinnassa osa kuulusteluista tuli eteen hyvinkin nopealla aikataululla. Valmistautumisaikaa tutkijalla ei välttämättä ollut kuin joitakin minuutteja pahimmillaan. Pitkäkestoisemmassa tutkinnassa tutkittavien rikosnimikkeiden vakavuus ja tutkinnan haastavuus jo asettavat kuulustelut hieman eri

lähtökohtaan. Vakavampia rikoksia tutkivat kuulustelijat selvästikin panostivat enemmän kuulusteluun valmistautumiseen. Valmistautumiseen saatettiin käyttää useita työpäiviä ja kaikki mahdollinen tieto kuultavasta ja jutusta selvitettiin hyvin ennen kuulustelua.

Päivittäisrikostutkinnassa juttuvuorossa oleva tutkija saattoi mennä kuulusteluun ilman valmiita kuulustelukysymyksiä tai asiakkaan taustan tarkastamista. Eräs tutkija kertoi hyvin harvoin tarkistavansa asiakkaan taustoja ja kertoi syyksi sen, että taustojen tarkastaminen saattaisi luoda liikaa mielikuvia kuultavasta ja aiheuttaa ennakkoasenteita sekä näin vaikuttaa kuulustelun kulkuun. Useat päivittäisrikostutkijat kuitenkin perehtyivät tutkittavaan asiaan ennen kuulusteluun menoa, tarkistivat asiakkaan taustan ja selvittivät tulkin tarpeen. Henkisestä valmistautumisesta tutkijat kertoivat, että pohtivat usein kysymyksiä, miten saada henkilö puhumaan ja miten ”iskeä” tarvittaessa, mikäli epäjohtonmukaisuuksia ilmenee tai kuultava on halutun selvittämään asiaa.

Työturvallisuutta ennen kuulustelua mietti osa haastateltavista. Yksi haastateltava mainitsi parhaaksi henkiseksi valmistautumiseksi faktojen selvittelyn. Mitä enemmän hän tietää tutkittavasta asiasta, sitä helpompi hänen on kuulustella ja osata esittää oikeat kysymykset. Jokainen kuulustelija kertoi valmistautuvansa aina jollain tapaa. Kuten edeltä käy ilmi, valmistautumistapoja oli erilaisia. Vain yksi kuulustelija kertoi valmistautuvansa ainoastaan henkisesti. Muut kuulustelijat kertoivat tutustuvansa tapaukseen sekä tarkistavana kuultavan taustat. Ainoastaan yksi kuulustelija meni kuulusteluun täysin ilman valmiiksi kirjattuja kysymyksiä. Kaikilla muilla kuulustelijoilla oli jotain kysymyksiä kirjattuna valmiiksi kuulustelulomakkeelle.

Vakavien rikosten tutkijat selvittivät avustajan tarpeen aina ja usein myös hankkivat avustajan paikalle. Useampi vakavien rikosten tutkija kertoi hankkivansa avustajan aina automaattisesti, mikäli kyseessä on törkeä rikosnimike. Päivittäisrikostutkinnassa avustajan tarve ilmeni usein vasta kuulustelun alussa, kun kuultavalle kerrottiin hänen mahdollisuudestaan saada avustaja paikalle.

Kuulusteluun valmistautumisessa oli havaittavissa suuriakin eroja tutkijoiden välillä, jotka selittyivät osin erilaisilla työtavoilla sekä tutkittavien rikosnimikkeiden vakavuudella.

6.4 Oikeudet ja velvollisuudet

Oikeuksien ja velvollisuuksien läpikäymisessä oli suuria eroja. Heikoimmillaan oikeudet ja velvollisuudet oli käyty läpi postittamalla kuultavalle ennen kuulustelua Pohan liite epäillyn oikeuksista ja velvollisuuksista, jonka jälkeen asiaa ei kuulustelussa käsitelty millään tapaa. Kuulustelija ei tarkistanut onko kuultava ymmärtänyt oikeutensa ja velvollisuutensa.

Seitsemästä kuulustelijasta neljä kävi oikeudet ja velvollisuudet läpi suullisesti, huolehti että kuultava ymmärsi oikeutensa sekä antoi Pohan liitteen rikoksesta epäillyn oikeuksista ja velvollisuuksista kuultavalle luettavaksi. Kaksi kuulustelijaa kävi oikeudet ja velvollisuudet läpi hyvin pintapuolisesti kertoen lähinnä oikeudesta avustajaan ja oikeudesta olla myötävaikuttamatta rikoksen selvittämiseen. Yksi kuulustelija ainoastaan postitti Pohan liitteen oikeuksista ja velvollisuuksista rikoksesta epäillylle etukäteen ja kysyi kuulustelussa, onko liitteestä herännyt kysyttävää.

Enemmistö kuulustelijoista antoi Pohan liitteen epäillylle luettavaksi ennen kuulustelun alkua, jonka jälkeen kuulustelija kävi vielä suullisesti läpi oikeudet ja velvollisuudet sekä tarkasti kuultavalta onko tämä ymmärtänyt asian.

Eräs kuulustelija taas oikeuksien ja velvollisuuksien luettavaksi antamisen sekä suullisesti läpikäymisen lisäksi antoi kuultavalle ja hänen avustajalleen mahdollisuuden hetken keskustella asiasta ennen kuulustelun aloittamista.

Oikeuksien ja velvollisuuksien läpikäyminen oli hyvin vaihtelevaa kuulustelijasta riippuen. Tähän ei havainnointini mukaan vaikuttanut rikoksen vakavuus, vaan kyse oli lähinnä tutkijan omasta toimintatavasta. Osa tutkijoista kävi oikeudet ja velvollisuudet hyvin tarkasti läpi vähäisienkin rikosten tutkinnassa ja osa tutkijoista ohitti oikeudet ja velvollisuudet pintapuolisesti, vaikka kyseessä oli vakavampi rikos. Tämä oli mielestäni yksi eniten silmään pistävä asia kuulusteluja havainnoidessani ja asiassa on selvä kehittämisen tarve.

6.5 Henkilötiedot

Henkilötietojen tarkastamiseen jokainen kuulustelija kiinnitti huomiota sekä huolehti myös mahdollisten hakujen tarkastamisesta jo ennen kuulustelua.

6.6 Alkukeskustelu

Alkukeskustelussa ja sen hyödyntämisessä tuli esille eroja kuulustelijoiden välillä. Kolme kuulustelijaa meni suoraan asiaan ilman minkäänlaista alkukeskustelua. Kolme kuulustelijaa kyseli vähän kuulumisia ja yksi kuulustelija kertoi mistä kuulustelussa on kyse ja mihin asiassa keskitytään, mutta ei varsinaisesti muusta jutellut. Yksi näistä kolmesta kuulustelijasta, joka hyödynsi alkukeskustelua, mainitsi, että alkukeskustelu ja rupattelu, kuuluu aina asiaan. Sitä voidaan tehdä matkalla vankisellistä kuulusteluhuoneeseen, kuulustelun alussa, kesken kuulustelun ja kuulustelun lopussa. Pari kuulustelijoista mainitsi alkukeskustelun kuuluvan heidän toiminnassaan aina kuulustelun alkuun ja tekevänsä sen tietoisesti ja näin olleen yrittävät keventää hieman ilmapiiriä ja luoda hyvää vuorovaikutusta kuultavan kanssa.

6.7 Vapaan kerronnan vaihe

Vapaan kerronnan osalta kuulustelijoilla oli hyvin erilaisia tapoja toimia. Neljä kuulustelijaa antoi kuultavan kertoa vapaasti asiasta. Kolme kuulustelijaa kuitenkin hyppäsi suoraan vapaan kerronnan yli ja aloitti kuulustelun kysymyksillä. Yksi näistä kolmesta oli rikoksesta epäillyn uudelleen kuulustelu. Tässä uudelleen kuulustelussa mentiin suoraan kysymyksiin ja tutkija kertoi vapaan kerronnan vaiheen olleen ensimmäisessä kuulustelussa. Toisessa kuulustelussa kuulustelija halusi esittää lisäkysymyksiä ja tarkentaa tapahtumien kulkua.

Enemmistö tutkimukseni havainnoinnin kohteena olleista kuulustelijoista hyödynsi vapaata kerrontaa. Vapaan kerronnan menetelmää ei kuitenkaan hyödynnetty täysin Mäkelän mallin mukaisesti, vaan hyvinkin soveltaen. Mäkelän mallihan neuvoo kuulustelijaa hyödyntämään vapaata kerrontaa, jonka aikana ei kirjoiteta kuulustelukertomusta. Apusanoja voidaan ottaa muistiin, mutta kertomusta ei kirjata samalla, vaan tarkoituksena on keskittyä kuuntelemaan kuultavaa. Ainoastaan yhdessä havainnoimassani kuulustelussa vapaa kerronta toteutui Mäkelän mallin mukaisesti. Kuultavan annettiin ensin kertoa

vapaasti kaikki mitä hän asiasta tietää, jonka jälkeen tutkija alkoi kirjata kuulustelukertomusta välillä varmistaen, että oli ymmärtänyt kuultavan kertoman oikein. Vasta tämän jälkeen siirryttiin tarkentaviin kysymyksiin.

Kolmessa kuulustelussa kuulustelija pyysi kuultavaa kertomaan vapaasti ja omin sanoin tapahtumien kulusta, mutta kirjasi samalla kuulustelukertomusta sekä keskeytti kuultavan kysyäkseen tarkentavia kysymyksiä. Muistiinpanoja vapaan kerronnan aikana ei kirjannut kukaan.

Kysyin kuulustelun jälkeen kuulustelijoilta, miksi he eivät hyödyntäneet Mäkelän mallia sellaisenaan vaan sovelsivat muun muassa vapaassa kerronnassa kertomuksen kirjaamiseen liittyvää ohjetta. Usea kuulustelija kertoi aina kirjaavansa kertomusta samaan aikaan kuultavan kertoessa tapahtuneesta. Kuulustelijat perustelivat tämän sillä, että hyvinkin pitkä ja kattava kertomus on mahdoton muistaa siinä muodossaan, missä kuultava on sen kertonut, vaikka käyttäisikin apusanoja.

6.8 Täydentävät kysymykset ja haastaminen

Täydentäviä ja tarkentavia kysymyksiä kuulustelussa hyödynsi jokainen havainnoitavista ainakin jossain määrin.

Yksi kuulustelija kysyi kysymykset heti alkuun, eikä hyödyntänyt ollenkaan vapaan kerronnan menetelmää. Yksi kuulustelija taas kysyi vapaan kerronnan jälkeen täydentäviä kysymyksiä, mutta ei kirjannut kaikkia kysymyksiä kuulustelukertomukseen, vaan kirjasi osan kysymysten vastauksista suoraan vapaan kerronnan loppuun siinä muodossa, kuin kuultava olisi ikään kuin kertonut ne vapaassa kerronnassa minä muodossa. Osa kysymyksistä taas kirjattiin kysymyksiin kuulustelukertomukseen. Nämä vapaan kerronnan sekaan kirjatut kysymysten vastaukset olivat vastauksia vapaata kerrontaa tarkentaviin kysymyksiin. Muun muassa vapaassa kerronnassa ilmi tulleita ihmisten nimiä tarkennettiin.

Muut viisi kuulustelijat hyödynsivät täydentäviä kysymyksiä vapaan kerronnan jälkeen Mäkelän mallin mukaisesti. Täydentäviin kysymyksiin liittyvää haastamista hyödynsi viidestä kuulustelijasta kuitenkin vain kolme. Nämä kolme kuulustelijaa selvästi haastoivat kuultavaa kuulustelussa esiin tulleista eroavaisuuksista ja epä johdonmukaisuuksista.

6.9 Kertomuksen kirjaaminen

Vapaan kerronnan osalta kaikki kuulustelijat kirjasivat vapaan kerronnan, mikäli olivat sitä kuulustelussa hyödyntäneet. Kuten aiemmin mainitsin, vain yksi kuulustelija kirjasi vapaan kerronnan Mäkelän mallin mukaisesti vasta kerronnan lopuksi ja kysyi samalla kysymyksiä tarkentaen vapaata kerrontaa. Muut viisi kuulustelijat kirjasivat vapaan kerronnan samaan aikaan kuultavan kertoessa asiasta.

Mainitsin edellä, että yksi kuulustelija ei kirjannut kaikkia kysymyksiä ylös ja kirjasi näiden kysymysten vastaukset osaksi vapaata kerrontaa. Muilta osin kysymys-vastausten kirjaaminen toteutui Mäkelän mallin mukaisesti. Muut kuusi kuulustelijaa kirjasivat kysymykset sekä vastaukset ylös kuulustelukertomukseen. Kuulustelukertomukseen kirjattiin erityisesti sellaiset kysymykset, jossa tietoa siirtyi kuulustelijalta kuultavalle sekä merkittiin esimerkiksi kuulustelussa suoritettu laite-etsintä tai kuultavan päällä olevien vaatteiden valokuvaaminen.

6.10 Kuulustelun päättäminen

Kuulustelun päättämisessä kaikki kuulustelijat kävivät kuultavan kanssa läpi suostumuksen kirjalliseen menettelyyn sekä sovitteluun, mikäli ne olivat tutkittava rikos huomioiden mahdollisia menettelytapoja.

Kuulustelukertomuksen lukemisessa kuultavalle oli puutteita. Ainoastaan kaksi kuulustelijaa luki kuulustelukertomuksen kuultavalle ääneen ja antoi sen jälkeen kuulustelukertomuksen kuultavan itsensä luettavaksi. Yksi kuulustelija kysyi kuultavalta, haluaako hän, että kuulustelija lukee kuulustelukertomuksen ääneen. Kuultava kieltäytyi, jonka jälkeen kuulustelija antoi kuulustelukertomuksen kuultavan itsensä luettavaksi.

Kaikki seitsemän kuulustelijaa antoivat kuulustelukertomuksen kuultavan itsensä luettavaksi ja pyysivät lukemaan sen huolella ennen allekirjoitusta ja mainitsemaan mikäli kertomuksessa on puutteita tai korjattavaa.

Valmistelua seuraavaan kuulusteluun havainnoin ainoastaan yhden kuulustelun lopussa. Kuulustelija jutteli kuultavan tulevaisuuden suunnitelmista ja kertoi koittaneensa vähän korjata ja kiillottaa kuultavan aiempia epäonnistuneita poliisikokemuksia.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

7.1 Yhteenveto ja luotettavuuden arviointia

Tutkimustulosteni perusteella voidaan todeta, että Mäkelän mallin käyttö vaihtelee hyvin paljon kuulustelijasta riippuen. Kuulustelijoille on muodostunut erilaisia tapoja toimia ja moni tuntui olevan juuttunut omiin toimintatapoihinsa sen enempää niitä kyseenalaistamatta. Mäkelän mallin rakennetta hyödynnettiin, mutta soveltaen.

Kuten aiemmin mainitsin, on Pauli Mäkelä kehittänyt mallin tukemaan poliisin kuulustelua korkeimman oikeuden vuonna 2012 antaman ennakkopäätöksen jälkeen. Tässä korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä KKO: 2012:45 korostui se, että poliisin on kuulustelun alussa varmistuttava siitä, että rikoksesta epäilty on ymmärtänyt oikeutensa. Havainnoimissani kuulusteluissa usealla kuulustelijalla oli selviä puutteita rikoksesta epäillyn oikeuksien läpikäymisessä.

Havainnoinneissa tuli myös ilmi, että kuulustelijat eivät hyödynnä kaikkia Mäkelän mallin vaiheita, vaan jättävät esimerkiksi vapaan kerronnan tai tarkentavat kysymykset väliin. Näillä voidaan mielestäni nähdä olevan suurikin merkitys kuulustelun lopputuleman kannalta. Vaikka kuulustelijat muuten noudattivatkin Mäkelän mallin järjestystä, on joidenkin kohtien väliin jättämisellä suuri vaikutus lopputuloksen kannalta. Jätettäessä vapaan kerronnan osuus kokonaan välistä, voidaan sanoa, että kuultavalle ei anneta mahdollisuutta kertoa hänen versiotaan tapahtumista. Kuulustelijan siirtyessä suoraan täydentäviin kysymyksiin, kuulustelija kysymyksillä ohjailee kuultavan kertomaa pyytämällä häntä vastaamaan kysytyihin asioihin. Tällä menetelmällä osa kuultavalla olevasta tiedosta voi jäädä kokonaan saamatta, mikäli kuulustelija ei osaa sitä kysyä.

Täydentävien kysymysten pois jättäminen ja tyytyminen ainoastaan vapaaseen kerrontaan sulkee ulkopuolelle kokonaan asioiden tarkentamisen sekä kuultavan haastamisen epäjohdonmukaisuuksista. Ilman täydentäviä kysymyksiä kuultavalta ei voida saada yhtä paljon tietoa, kuin mitä saataisiin hyödyntämällä täydentäviä kysymyksiä. Myös kuulustelussa ilmeneviin epäjohdonmukaisuuksiin puuttuminen ja kuultavan haastaminen näistä epäjohdonmukaisuuksista on tärkeää. Juuri epäjohdonmukaisuudet ja kuultavan reagointi niitä koskeviin kysymyksiin antaa kuulustelijalle arvokasta informaatiota. Mielestäni tutkimukseni tulosten perusteella voidaan tehdä johtopäätös, että kuulustelijat

eivät hyödynnä Mäkelän mallia siinä määrin kuin se olisi mahdollista, eivätkä näin ollen vain mallia mukailleen pääse parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen rikoksesta epäillyn kuulustelussa.

Opinnäytetyöni antaa mielestäni arvokasta tietoa kuulustelun kulusta sekä kuulustelijan toimintatavoista. Opinnäytetyötäni tehdessä olen huomannut, kuinka monenlaisia toimintatapoja tutkijoilla voi olla kuulusteltaessa rikoksesta epäiltyä. Kaikissa havainnoimissani kuulusteluissa toimineet kuulustelijat ovat saaneet saman koulutuksen, mutta toimintatapojen kirjo oli laaja. Suurin osa havainnoitavista kuulustelijoista on saanut poliisin perusopinnoissa koulutuksen Mäkelän mallin käyttöön kuulustelussa. Kaksi kuulustelijaa olivat jo pitkän kuulustelukokemuksen omaavia tutkijoita, jotka ovat käyneet ylikomisario Pauli Mäkelän kuulusteluopin kurssin virkansa kautta.

Kuulusteleminen on yksi poliisin perustaito ja merkittävä osa esitutkintaa. Kuulustelun onnistuminen sekä oikeaoppinen suorittaminen ovat tärkeitä niin esitutkinnan kuin rikoksesta epäillyn oikeusturvankin takia.

Opinnäytetyössäni käyttämäni kirjallisuus on monelta osin jopa kaksikymmentä vuotta vanhaa ja lainsäädännön osalta on tullut paljon muutoksia erityisesti perus- ja ihmisoikeuksiin liittyen. Mielestäni kuulustelu vuorovaikutustilanteena ei ole kuitenkaan oleellisesti muuttunut, vaikka lainsäädäntö on vuosien saatossa ottanut entistä enemmän huomioon epäillyn oikeudet. Työni luotettavuutta arvioitaessa on hyvä ottaa huomioon, että lainsäädännön osalta käyttämäni lähteet ovat ajan tasalla ja tutkimukseni tulokset perustuvat kuulustelutilanteessa tekemiini havainnoiteihin kuulustelun kulusta sekä kuulustelijan toiminnasta.

Työni tavoitteena oli nimenomaan havainnoida Mäkelän mallin käyttöä kuulustelussa. Työni luotettavuus perustuu realistiseen sillä hetkellä käsillä olleeseen kuulustelutilanteeseen. Kuulustelutilanteessa toimin aina kuulustelutodistajan asemassa ja havainnoin kuulustelua sivusta seuraajana puuttumatta mitenkään kuulustelun kulkuun. Kuulustelun aikana kuulustelija ei tiennyt minun tekevän havainnoiteja kuulustelusta. Tällä pyrittiin siihen, että läsnäoloni kuulustelussa ja tutkimusaiheeni eivät vaikuttaisi kuulustelijan työskentelyyn. Kuulustelun jälkeen keskustelin aiheesta kuulustelijan kanssa ja pyysin luvan saada käyttää tekemiäni havainnoiteja opinnäytetyössäni.

7.2 Kehittämisehdotukset

Järjestämällä kuulustelukoulutuksia poliisilaitoksilla, voitaisiin mielestäni parantaa kuulustelijoiden ammattitaitoa sekä muistuttaa kuulustelijoita rikoksesta epäillyn oikeuksien tärkeydestä. Tutkimuksessani tuli ilmi, että moni kuulustelija on hyvinkin nopeasti omaksunut tietynlaisen rutiinin kuulustelun suorittamiseen eikä välttämättä itse ymmärrä oman kuulusteluosaamisensa puutteita.

Tasaisin väliajoin suoritettu kuulustelukoulutus voisi mielestäni nostaa esiin kuulusteluun liittyviä tärkeitä asioita ja herätellä kuulustelijoita pohtimaan omaa työskentelytapaa.

7.3 Jatkotutkimuksen tarpeellisuus

Mielestäni jatkotutkimukselle on tarvetta. Tutkimukseni keskittyi ainoastaan Helsingin laitoksen toimintatapoihin, eikä näin olleen anna minkäänlaista kuvaa muilla laitoksella tapahtuvasta kuulusteluosaamisesta. Tutkimukseni otanta oli pieni, mutta antoi kuvaa Helsingin laitoksen rikostutkijoiden kuulustelukäytännöistä. Näkisin kuitenkin, että vastaavanlainen tutkimus suuremmissa laajuudessa olisi varmasti hyödyllinen ja antaisi tietoa siitä, kuinka paljon esimerkiksi tutkintaryhmä ja tutkinnan kesto vaikuttavat kuulustelun suorittamiseen. Minulla on käsitys, että päivittäisrikostutkinnassa ja pitkäkestoisemmassa vaativien rikosten tutkinnassa kuulusteluihin suhtaudutaan hieman eri tavalla, jolloin kuulusteluun valmistaudutaan ja panostetaan eri laajuudella.

LÄHTEET

Bull, R. 1999: Police Investigative Interviewing. Teoksessa A. Memon & R. Bull (ed.) Handbook of the Psychology of Interviewing. West Sussex: John Wiley & Sons. 279-292.

Ellonen, Erkki & Karstinen, Eija & Nykänen Veli-Eino 1996: Kuulustelutaktiikka. Helsinki, poliisin oppikirjasarja

Ellonen, Erkki & Nurmi, Lasse & Raivola, Petri & Välihalo, Tarmo & Välihalo Unto 1997: Poliisityön psykologiaa. Helsinki, Sisäasiainministeriö, poliisiosasto, poliisin oppikirjasarja

Esitutkintalaki 22.7.2011/805

Gordon, R. A., Druckman, D., Rozelle, R. M. & Baxter, J. C. 2006: Non-verbal behaviour as communication: Approaches, issues and research. Teoksessa O. Hargie (ed.) The Handbook of Communication Skills. New York: Routledge. 73-119.

Hallituksen esitys HE 46/2014. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Luettavissa: <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140046>. Luettu 29.10.2018

Helenius Jutta 2013: Kuulustelukertomuksen kirjoittaja tasapainoilee monien tavoitteiden välillä. Teoksessa: Vesterbacka Marko (toim.): Kun isolla kengällä astuu, jää iso jälki. Tampere, Poliisiammattikorkeakoulu. Luettavissa: http://www.polamk.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/polamkwwwstructure/23899_lukumateriaali2014_web.pdf?587e05d2994dd388. Luettu 26.8.2108

Helminen, Klaus & Fredman, Markku & Kanerva, Janne & Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko 2014: Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki, Talentum

Helminen, Klaus & Fredman, Markku & Kanerva, Janne & Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko 2012: Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki, Talentum

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2008: Tutkimushaastattelu – teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki, Gaudeamus

Interrogation: Techniques and tricks to secure evidence

Jokela, Antti 2008: Rikosprosessi. Helsinki, Talentum

Karma, Riina 2014: Esitutkinnassa käytetty johdattelu – Merkitys, ilmenemismuodot sekä keinot sen käytön estämiseksi ja havaitsemiseksi. Helsingin yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Pro gradu -työ. Luettavissa:

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/135476/Pro%20gradu%20tutkielma_Riina%20Karma_toukokuu%202014.pdf Luettu 5.7.2018

Karstinen, Eija 1998: Keskustelusta pöytäkirjaksi. Espoo, Poliisiammattikorkeakoulu

Korkeimman oikeuden ratkaisuja, KKO 2012:45. Luettavissa:

<https://www.finlex.fi/fi/oikeus/kko/kko/2012/20120045> Luettu 12.11.2018

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689

Oikeudenkäymiskaari 1.1.174/4

Pajunen, Ilpo 2012 ”Korkein oikeus: Epäillyn oikeus avustajaan tehtävä selväksi esitutkinnassa.” Yle uutiset, 9.5.2012 <https://yle.fi/uutiset/3-6088159>. Luettu 23.10.2018

Pölönen, Pasi 2003: Henkilötodistelu rikosprosessissa. Helsinki, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 236

Pölönen, Pasi & Tapanila, Antti 2015: Todistelu oikeudenkäynnissä. Helsinki, Tietosanoma

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2009: Menetelmäopetuksen tietovaranto: KvaliMOTV. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja. Luettavissa: www.fsd.uta.fi/fi/julkaisut/motv_pdf/KvaliMOTV.pdf Luettu 20.6.2018

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731

Tolvanen, Matti & Kukkonen, Reima 2011: Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Helsinki, Talentum

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2006: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki, Tammi

Valtioneuvoston asetus esitutkinnasta, pakkokeinoista ja salaisesta tiedonhankinnasta 122/2014

Ylikomisario Pauli Mäkelä: kuulusteluoppi. Luentomateriaali, jaettu 2017

Ylikomisario Pauli Mäkelän 2018: haastattelu (23.10.2018)

Muu kirjallisuus

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2008: Tutki ja kirjoita. Keuruu, Otavan kirjapaino Oy